

Randers Helligaandshus.

Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode¹).

Af Stiftamtmand **Stemann.**

(I. Indledning. — II. Klosters ydre Forhold. — III. Klosters indre Forhold. — IV. Priorerne.)

I.

Indledning.

Den Kirken iboende Trang til kristeligt Kjærlighedsarbejde har i Middelalderen neppe givet sig et mere storlaaet og skjønt Udtryk end i den Ordensstiftelse, som skyldes den fromme Gui fra Montpellier. Hele den Række af Barmhjertighedsgjerninger, som Jesus nævner i Mathæus 25. Kapitel, blev denne Stiftelses Program, og Guis glødende Iver og praktiske Organisationsevne vakte selv den overfor nye Ordensgrundlæggelser kjølige Pave Innocents III's Beundring og Billigelse. Helligaands Ordenen kunde derfor, fra første Færd, glæde sig saa vel ved den øverste kirke-

¹) Ved Udarbejdelsen af dette historiske Forsøg har jeg maattet hente Oplysning mange Steder, og jeg skylder megen Tak for velvillig Imødekommen, saaledes til Rigsarkivet i Kjøbenhavn og Provinsarkivet i Viborg, til Dr. phil. Fr. Beckett, Adjunkt cand. mag. H. C. Gabrielsen, Dr. theol. Pastor B. Hansen, Rektor Dr. phil. Heise, Pastor J. P. J. Mynster, Pastor Ign. Schmid, Pastor C. Storp, Arkivar A. Thiset, Professor Dr. R. Haupt i Slesvig, Professor Dr. M. Heimbucher i Bamberg, Pastor Adalbert Huhn i München, Pastor Ludv. Schmitt i Exaten. Ganske særlig maa jeg bringe cand. theol. J. O. Andersen en hjertelig Tak for den Utrættelighed og Elskværdighed, hvormed han atter og atter har ydet mig sin kyndige Medvirken.

lige Øvrigheds og mange Privates ivrige Tilslutning, som ved en fast Organisation, der netop for dens Opgaver var af største Betydning.

Det er glædeligt, at denne Orden, der vel ikke udadtil har grebet epokegjørende ind i Verdenshistorien, men desto mere indadtil maa have haft sin velsignelsesrige Betydning i Kirkens Historie, nu har fundet sin moderne Historiker, Abbé P. Brune¹⁾. Et rigt og vigtigt Materiale til Belysning af dens Virksomhed, særligt i Frankrig, er derved blevet samlet og bearbejdet med Kyndighed. Over Ordenens Forhistorie til 1213 hviler dog fremdeles et vist Mørke, thi man staar desværre stadigt uden nøiere Kjendskab til »de forstandige Bud«, som Grundlæggeren oprindeligt havde givet sit regelbundne Broderskab ved Hospitalet i Montpellier, og som Innocents III godkjendte 1198. Ved Pavens Autorisationsbulle blev det tilstaaet Brødrene at have særligt Bedehus (oratorium) og Kirkegaard, og de fik Præsentationsret til deres særlige Gejstlige, som dog skulde ansættes af Stiftets Biskop og være hans Jurisdiktion underlagte. Et Brev fra Innocents III²⁾ viser imidlertid, at disse Præster allerede 1203 vare »Professer«, og da Paven 1204 lagde det nystiftede Hospital in Sassia de urbe, som blev Ordenens nye Hovedsæde og Moderhus til en Mængde Nystiftelser, under Gui og hans Broderskabs Ledelse, bestemtes det, at der skulde være 4 regelbundne Præster i det, som ikke maatte blande sig i den egentlige Hospitalsgjerning, men varetage det »aandelige Arbejde«, og disse eximeredes ligesom Stiftelsen fra den ordinære geistlige Øvrighed. Hermed staar den nye Orden altsaa som en *ordo mixtus* og er kommen ind paa det Skraaplan,

¹⁾ »Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit.« — Paris 1892. — Ogsaa Pastor Adalbert Huhn i München har i sit Værk: »Geschichte des Spitales, der Kirche und der Pfarrei zum heiligen Geiste in München« ydet et væsentligt Bidrag til Ordenens Historie.

²⁾ Brune. 48. Anm.

der vel i Almindelighed for Middelalderens Betragtning maatte staa som Idealet, men ogsaa indeholdt den alvorlige Fare for Gjærningen, at den »aandelige« Virksomhed opslugte eller dog trængte den legemlige tilbage. Muligvis har Abbé Brune Ret i, at denne Ordning [har haft Guis Bifald¹⁾, og at den Omformning, der blev Begyndelsen til det præstelige Elements Overvægt i Ordenen, ikke skyldes Innocents III; maaske er det ogsaa rimeligt, at den nye, pavelig stadfæstede Regel af 1213²⁾, som blev Grundlaget for Ordenen i dens europæiske Virken, bærer Præg af Guis eiendommelige Sprog, men han kan næppe siges at have ført Bevis for, at denne Regel, der er en med Hensyn til Ordenens særlige Gjærning udvidet Augustinerregel (altsaa nærmest beregnet paa regelbundne Præster) i sit Væsen er den samme som den oprindelige, der af de faa sikre Antydninger, vi have, synes givet til et Broderskab af regelbundne Lægfolk, egentlige Munke (Mænd og Kvinder), som vilde hellige sig til praktiske Barmhertighedsgjærninger. Heller ikke har Forfatteren nærmere analyseret Reglens Forhold til de borgerlige Hospitalsstiftelsers og Johanniternes Ordninger.

Paa et andet Punkt, der ikke mindst for vort Fædrelands Vedkommende har særlig Interesse, har den kyndige Forfatter desværre ikke givet sit Stof en tilstrækkelig grundig Sigtelse. Vi tænke her paa Spørgsmaalet om Forholdet mellem de talrige Stiftelser, der gaa under Navn af Helligaandshuse, og som især siden 13. Aarhundrede træffes rundt om i Norden, og den store Orden med Reglen af 1213. Ikke mindst for Danmarks Vedkommende vilde en Undersøgelse her være af Vigtighed. Forfatteren inkorporerer nemlig uden Betænkning alle nordiske Helligaandshuse i Ordenen, men indtil et Bevismateriale herfor foreligger, maa den ældre Opfattelse, at de oprindelig ikke

¹⁾ Brune. 57.

²⁾ Brune. 89 ff.

hørte til Ordenen, staa ved Magt, selv om de ofte skyldte Geistlige deres Oprindelse, og man maaske kan tilskrive Kjendskab til Helligaands Ordenens Huse deres Fremkomst. Da denne endelig i det 15de Aarhundrede fik nogle Klostre i Norden, fik de allerfleste af de ældre Helligaandshuse heller intet med den at gjøre, kun 5 i Danmark og Søderkøping i Sverig¹⁾ kom til at tilhøre den.

Indførelsen af Helligaandsordenen i Danmark hænger vel i det Hele sammen med den nyvakte Interesse for Klosterlivet, der herhjemme fremstod ved de hæderlige Bestræbelser, som det 15. Aarhundrede gjorde for at fremhjælpe en strængere Observans. Denne Interesse synes ogsaa at have besjælet de første oldenborgske Konger, og ganske særlig fik Kristiern I Sans for Ordenen ved sit personlige Kjendskab til dens nyopbyggede Moderhus i Rom.

Inden vi gaa over til vort særlige Emne, skulle vi forudskikke nogle almindelige Bemærkninger om Helligaands Ordenens Forhold. Reglen var, som nævnt, en udvidet Augustinerregel. Professerne aflagde foruden de tre almindelige Munkeløfter et fjerde, hvilket skete ved følgende Formular: »Jeg helliger mig til Gud, den Helligaand, den helligste Jomfru og vore Herrer de Fattige for at tjene dem, saa længe jeg lever«²⁾.

Hvad Dragten angaar, var den ikke den samme alle vegne, og vi har ikke nøiagtige Efterretninger om, hvorledes den har været i Danmark. Formodentlig har man her som i Søderkøping brugt den italienske. Brødrenes Klædning var der en sort, sneverærmet Talar (Soutane), hvorover

¹⁾ V. Hedqvist: »Den kristna kärlekswerksamheten i Sverige«. 109. — Om Halsnø Kloster i Norge, der var til før Helligaands Ordenens Stiftelse og styredes af en Abbed i Afhængighedsforhold til Bergens Biskop (C. C. A. Lange »De norske Klostres Historie i Middelalderen« 359), virkelig har haft noget med den og med San Spirito in Sassia at gjøre, trænger formentlig til nærmere kritisk Undersøgelse.

²⁾ M. Heimbucher: »Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche«. I. 405.

Kappen med Hætte blev baaret. Søstrene havde ligeledes en sort Kjole og Kappe; paa Hovedet bare de et Klæde med et hvidt Slør. Som Kjendingstegn havde Ordenen et tolvfliget Dobbeltkors af hvidt Lærred, som blev syet fast paa venstre Side af Kjortel og Kappe¹⁾.

Ordenen besad Huse af meget forskjelligt Omfang; kunde store optog alle de forskellige Virksomheder, som hørte til Formaalet; de mindre tilegnede sig Opgaver efter økonomisk Evne. En Kardinal i Rom var Ordenens særlige Protektor, men iøvrigt lededes den af en Generalmagister (grand maître), hvis Valg efter Guis Død tilfaldt San Spirito i Rom. Ved Pinse holdt han et Generalkapitel. Hvert Kloster holdt Ugekapitler og ved Kvatember et almindeligt Kapitel²⁾. Klostrene styredes af Rektorer, der ogsaa kaldtes Magistre eller Præceptorer; de stadfæstedes af Generalmagisteren. Det aandelige Opsyn i Huset tilkom Prioren, der valgtes for et Aar ad Gangen; men i de fleste Stiftelser faldt de to Stillinger sammen paa Grund af den Overvægt, det geistlige Element omtrent fra Begyndelsen havde faaet, og som snart viste sig i, at Præceptoren regelmæssig toges blandt Præsterne. Personalet i de store Klostre bestod af Brødre (Klerikere og Lægbrødre), Søstre, Oblater og Løntjenere. Gui har faaet stor Betydning ved efter de ændrede Forhold at gjenoplive Oldtidens kvindelige Diakonats³⁾.

Paverne — ikke altid de, der bare Tiaraen med størst Hæder — overøste efterhaanden Ordenen med Privilegier; den maatte holde Gudstjeneste i sine Kirker i Interdikts-tider, foretage aarlige almindelige Almisseeindsamlinger med Ret for Indsamlerne til at stille Interdikter i Bero for de Kirkers Vedkommende, hvor de meddelte deres Aflad. 1476⁴⁾ forsøgte Sixtus IV at lægge alle »Helligaandshuse«, selv de, der hidtil ikke havde været regelbundne, direkte

¹⁾ Brune. 95 ff.

²⁾ Brune. 78.

³⁾ Brune. 91.

⁴⁾ Brune. 238.

under San Spirito in Sassia. Da Klostrene vare unddragne de lokale Bispers Overhøiheid, bleve de selvstændige Sogne i Sognene, hvor Ordenens Præster meddelte Sakramenterne, foruden at de selvfølgelig afsang Breviariets kanoniske Tider. Neppe nogen anden Orden have Paverne skænket saa megen Aflad som denne. Saaledes regner Innocents VIII, at Ordenen hvert Aar ved sine Messer og Brødrenes Tidelæsning yder Aflad for ialt 64,000 Aar, foruden de 100 à 200,000 Aars Aflad, der for bestemte Dage er skænket Ordenen og dens Velgjørere¹⁾. Altsaa maatte Middelalderens Troende med deres Rædsel for Skærsilden med Forkjærlighed betænke disse Pavernes Yndlingsstiftelser. I Danmark se vi saaledes ogsaa, at Kong Hans paa sit Dødsleie betænker Aalborg Helligaandshus og Kristiern II Malmø og Faaborg Klostre, da han 1520 skulde tiltræde sit kritiske Tog op i Sverig.

Ordenens Blomstringstid varede imidlertid i store Dele af Europa kun et Aarhundrede²⁾. Alle disse Begunstigelser, der skulde styrke Ordenen, have rimeligvis havt den modsatte Virkning, idet den ikke har kunnet taale de talrige ukontrollerede Gaver, hvormed den betænktes.

De danske Helligaands Klostre omtales fra romersk-katholsk Side som »Efteraarsblomster, der snart skulde dø i Protestantismens haarde Vinter«³⁾. Megen Modstandsevne have disse Stiftelser vitterlig ikke havt; de have tvertimod ved forskellige Misbrug bidraget deres til den Forargelse, der beredte Jordbunden for Reformationen.

I Randers laa et af disse Klostre; det oprettedes først c. 1489 og bestod kun i c. 40 Aar. Efterretningerne derom ere ikke meget fyldige, men desuagtet afgiver det en ganske karakteristisk Prøve paa et dansk Helligaands Kloster fra denne Romerkirkens Forfaldsperiode.

¹⁾ Brune. 150 ff.

²⁾ Heimbucher. I. 405.

³⁾ Abbé Renard: «Hist. de l'hôpital de Neufchateau». — Brune. 252.

II.

Klostrets ydre Forhold.

Det Helligaands Kloster, vi i Slutningen af det 15. Aarhundrede træffe i Randers, er fremgaaet af en ren borgerlig Institution, der bar Helligaands Navnet. Hvornaar dette »Hospital« er grundlagt, vides ikke, men dets Ledelse havde ikke noget med nogen Orden at gjøre. Inden vi vende os til Randers Helligaands Kloster, maa vi da kortelig gjøre Rede for vort Kjendskab til det Helligaandshus, hvoraf dette fremgik som Nystiftelse.

Første Gang, det nævnes, er i Randers Kjøbsvendes Gilde-Skraa fra 1417¹⁾. Det har til de forskjelligste Tider været almindeligt, at Borgere slutte sig sammen i Foreninger; men Middelalderens Gilder havde fremfor Nutidens Foreninger tillige Forbindelse med Kirken, og Randers lignede ganske andre Byer i den Henseende. Den nævnte Skraa giver os et Indblik i et af disse Gilder og viser, at dette holder sine aarlige Messer »for leffuende oc døthe som wæret haffuer oc nw æræ och komme skulle wtj fornempde køpswene law j randers«, med dertil hørende Ofre af Gildets Brødre og Søstre i Helligaandshuset, der altsaa ogsaa i sin ældste Skikkelse havde et Alter med Sjølemesser.

En anden Indtægtskilde skaffede Helligaandshusene sig igjennem deres Almissesamlere, »den Helligaands Bedere«.

For at fremme Indsamlingen skaffede disse Institutioner sig særlige Afladsbreve fra Bisper eller andre kirkelige Dignitarer. Indsamlerne fik paa deres ofte lange og besværlige Veie naturligvis ikke selve de originale Afladsbreve med, men kun Afskrifter, der for at de kun altfor hyppige Misligheder kunde undgaas, vare attesterede af Biskoppen²⁾. Der foreligger endnu Oversættelser af 6

¹⁾ Udgiven efter Haandskriftet Nr. 484 i den Uldallske Haandskriftsamling i det Store kgl. Bibliothek.

²⁾ Dr. H. W. Bensen: »Ein Hospital im Mittelalter«. 52 og 94. — A. Huhn. 48.

ufuldstændige Afladsbreve¹⁾ til Fordel for Randers Helligaandshus, hvilke Oversættelser skjønnes at være skrevne omkring Aar 1500. Det er formentlig ikke let at afgjøre, om disse have synderlig Værdi som historiske Aktstykker. De ere nemlig alle udaterede og uden Angivelse af, hvor de ere udstedte, og Biskop Jens Iversen Lange nævnes i to af dem (Nr. 2 og 3 i Haandskriftet) ikke blot i Stadfæstelsen men ogsaa i Slutningen af selve Brevets Tekst, uagtet han ikke var Biskop samtidig med Udstederne. I Nr. 2, som skulde skrive sig fra Aar 1434²⁾ tales der om »den Bygning, som nu begyndes og bygges i Randers, som er et Helligaandshus«, medens den paategnede Stadfæstelse af Jens Iversen dog ikke kan være sket før 1449, da han først dette Aar blev Biskop i Aarhus. Man vilde altsaa, hvis Brevet var ægte og Oversættelsen rigtig klar, staa overfor den Abnormitet, at der med mindst 15 Aars Mellemrum begyndes paa en og samme Bygning. Det fjerde Brev, som ogsaa skulde være udstedt før Jens Iversens Tid³⁾, taler derimod udtrykkeligt om det Helligaandshus, »som nu begyndt er og optaget«. Hele Forholdet mellem det Hus, der eksisterede 1417, og det Hus, som afvekslende er fuldendt og begyndes i disse Afladsbreve, er desværre meget uklart, og der lader sig af dem i alt Fald intet Resultat uddrage med Hensyn til det ældste Helligaandshus's Bygningshistorie. Paafaldende er det ogsaa, at det netop er de mest lovende af Afladsbrevene, d. v. s. de, der have de fleste Udstedere og altsaa ogsaa bringe de fleste Dages Aflad, der gjøre det upaalideligste Indtryk paa Grund af den mistænkelige biskoppelige Stadfæstelse.

¹⁾ Tillæg 1. Nr. 2 i Haandskriftet er trykt i Kirkehist. Saml. 4. R. V. 82 og udelades derfor her. Det kan med Sikkerhed siges, at det ikke ud af det Haandskrift, hvori disse Oversættelser findes, lader sig bevise, at det har tilhørt Kjøbsvendelaugene i Randers. Haandskriftet savner ethvert Vidnesbyrd om, at det har haft nogen officiel Karakter.

²⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad«. 193.

³⁾ Stadfeldt: 194.

Endnu skal bemærkes, at dersom det sidste Afladsbrev (Nr. 6), der er udstedt af Gosvin Biskop i Scalholt, er ægte, kunde dette tyde paa, at denne virkelig har været den hollandske Munk, der 1428 af Kong Erik af Pommern og Dronning Philippa var bestemt til at forestaa det paa-tænkte Cartheuserkloster i Tjæreby¹⁾. Ved Afladsbrevet har Gosvin i saa Fald vist, at han under sit Ophold paa Randers Eggen har faaet Interesse for Institutioner i denne By.

Randers Helligaandshus støttedes endvidere af Om-egnens Adel. 1459, Torsdag før Palmesøndag, afsiger Kristiern I med sit Raad og gode Mænd, deriblandt »Eric Ottson, wor hoffmester«, i Aarhus en Dom²⁾, hvorved en Gaard tilkjendes det. Af Dommen ses, at Elsebe Christi-ernsdatter (Vendelbo), gift anden Gang med Lyder Holk til Støvringgaard, i tidligere Tid³⁾ havde givet denne Gaard til »then helghe aandz hws i Randers«. Af dette Doku-ment fremgaar derhos, at Helligaandshuset 1459 havde en verdslig Bestyrelse, idet det synes at ledes af en For-stander, og det er Borgmestrene, der bl. a. paa dettes Vegne møde i denne Proces med Oleff Lunge og Eric Pethersen (Due), den ene Giverindens Svigersøn, den anden en Datters Svigersøn.

1480 høre vi noget mere Helligaandsgods nævne, nemlig en »Helligaands-Eng« noget vest for Randers Bro⁴⁾.

Endnu næppe 10 Aar førte det en meget beskeden Tilværelse, indtil det ved den i Danmark vakte Interesse for Helligaands Ordenen kom til at spille en mere frem-trædende Rolle. Hermed forholdt det sig saaledes. Kristi-ern I, som kort forinden han afsagde nysnævnte Dom, paa

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. III. 175.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 87.

³⁾ I Marts 1442 gav hun Randers Helligkorslaug den anden i oven-nævnte Dokument omtalte Gaard. Nyt hist. Tidsskrift V. 221. Samme Maaned betænker hun ogsaa Aalborg Helligaands Kloster med Jordegods. Danske Mag. 5. R. II. 183.

⁴⁾ Stadfeldts Diplom: 274.

forskjellig Maade havde begunstiget Aalborg Helligaands Kloster¹⁾, fik forøget Interesse for Helligaandsordenen ved sin Romerreise, hvor han ogsaa besøgte San Spirito in Sassia. Af Kongens Udsagn for Sixtus IV fremgaar iøvrigt, at der dette Aar i Danmark kun fandtes et eneste Helligaands Kloster efter Augustins Regel, hvilket maa have været det i Aalborg, hvis Oprettelse i 1447 var bleven stadfæstet af Nicolaus V²⁾, men efter Kongens Hjemkomst kommer der mere Fart i Udviklingen i Norden. Kristiern I foranlediger selv, at Kjøbenhavn og Malmø Helligaandshuse reformeres³⁾, medens det ligesom i Faaborg 1477⁴⁾ i Randers er Borgerskabet, der tager Initiativet.

Denne »Reformation« er sket inden Udgangen af 1489. I dette Aars Slutning tilhørte Helligaandshuset Ordenen, og gennem dets Prior indleveredes en Supplik til Paven, der giver os Oplysning baade om Forandringen og det nye Klosters Status. Ansøgeren Broder Jens Mathiesen, Prior i Hellig Aands Hospital i Byen Randers, i Aarhus Stift⁵⁾, beretter dels, at Raadmænd, Borgmestere og Menighed i Randers i St. Mortens Sogn have oprettet et Kapel under Helligaandens Navn⁶⁾, »dels at Biskop Eiler af Aarhus har billiget og modtaget fornævnte Foundation, Stiftelse, Gave og Overladelse og for evigt forenet, annekteret og inkorporeret samme Kapel i Helligaands Hospitalets Orden in Saxia de urbe«. Da imidlertid trods Afladsbreve og Sjeløgaver »samme Kapels Indtægter vare saa ringe, at de ikke strakte til til en Broder af nævnte Orden, som skulde styre

¹⁾ Danske Mag. 5. R. II. 188 og 206

²⁾ H. P. Barfod: »Om Aalborg Helligaandshus« 16.

³⁾ Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 303 og 313.

⁴⁾ Aug. Schrøder: »Meddelelse om Faaborg Kjøbstad fra ældre og nyere Tid«. 10.

⁵⁾ Tillæg 3. Dette samt alle øvrige romerske Dokumenter skyldes cand. mag. J. Lindbæk.

⁶⁾ Om dette skulde være det alt bestaaende Helligaandshus, fremgaar ikke af Skrivelsen, men det maa vel anses for givet.

det og til dets nødvendige Opførelser og Bygninger«, har Kong Hans vist sig som dets Velgjører paa den ikke ualmindelige Maade, at han har skænket Brødrene i Helligaands Hospitalet St. Mortens Sognekirke med Indtægter, som efter Patronatsretten tilhørte den til enhver Tid værende Konge i Danmark, for at de af disse kunde istandsætte og vedligeholde Kapellet, idet han dog har betinget sig, at de i nævnte Kirke en Gang hver Uge skulde holde en Messe for hans og hans Slægtnings Sjæle. Dokumentet viser, at Inkorporationen er foregaaet gennem Helligaands Klostret i Aalborg. Suppliken synes at antyde, at den nye Stiftelse øjner Fare for sin Tilværelse, og at man haaber ved Pavens Sanktion at slaa al Indblanding vedrørende Stiftelsens Existens til Jorden. Fra hvilken Side Indsigelser ventes, siges imidlertid ikke. Om der skal tænkes paa Overgreb fra Aalborg-klostrets Side, er vel tvivlsomt. I al Fald havde dette nylig overfor Kjøbenhavns Helligaands Kloster maattet opgive sine særlige Retskrav, idet Priorvalget her 1486 eller 1487¹⁾ var stillet direkte under Ordensstyrelsen i Rom med Underkjendelse af Aalborgs Primat — formentlig en Følge af Sixtus IV's Bulle af 1476, hvorved alle saadanne lokale Primater forbydes²⁾. Svaret paa Suppliken blev som ønsket. Innocents VIII bekræfter og stadfæster »førnævnte Oprettelse, Gave, tilstaaede Skænk, Forening, Annektering og Inkorporation«, og bestemmer, »at de skulle have evig Fastheds Kraft«, og »til bedre Sikring og Støtte af bemeldte Kapel og Kirke« indrømmer og tilstaar han, »at samme maa bruge, nyde og frit og uhindret glæde sig ved alle de samlede og enkelte nævnte Indulgentier, Privilegier, Exemptioner, tilstaaede Friheder og Naadesbevisninger, tilkomne nævnte Helligaands Orden og tilstaaede samme Ordens Brødre paa en hvilken som helst Maade«. En Maaned efter, 3. Februar 1490, er der et Tillæg til

¹⁾ Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 329.

²⁾ Brune: 238.

Suppliken, som giver Oplysning om, at Kirkens og Kapellets Indtægter ere 2 Mark Sølv¹⁾, hvilke i Mønt efter Pengenes Kjøbeevne i Nutiden rimeligvis kan ansættes til ialt c. 220 Kr.²⁾.

At Helligaandsklostret skulde betale den sædvanlige aarlige Afgift til Rom, der for Aalborg Klostret beløb sig til 12 rhinske Gylden³⁾ (omtrent 432 Kr.)²⁾, siges intetsteds.

Man har snart efter en Prøve paa, hvad Klosterets Almissesamlere have kunnet indbringe, nemlig en Kalk med Afbildinger af St. Morten og Helligaands Ordenens Kors og følgende Inskription: »calix domus [san]cti spiritus randrusiensis ad sanctum martinum factus (?) horsnes ex elemosinis eor[um anno] domini 1492«⁴⁾. Her finde vi første Gang St. Mortens Navn knyttet til Helligaandshusets, et Forhold, hvortil vi senere skulle komme tilbage.

Klostret har Medbør. 1493 faar det en betydelig Gave i Jordegods fra nogle Borgere, selvfølgelig mod Forpligtelse til Sjælemesser, og samtidig har det aabenbart faaet Lyst til at bygge; thi en flere Gange »restaureret« Indskrift i den nuværende St. Mortens Kirkes Kor beretter paa mangelfuldt Latin⁵⁾, at 1494 har »Prior J.«⁶⁾ bygget dette.

¹⁾ Tillæg 4.

²⁾ Velvillig Oplysning af Professor Will. Scharling.

³⁾ Brune: 143.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 80. Hvorledes Fodstykket er kommet til Gjerrild, har det ikke været mig muligt at faa oplyst. — Dr. Henry Petersen læser (Illustr. Tid. 19. Febr. 1893 S. 256) Aarstallet som 1490. Museumsinspektør Neergaard paa nysciterede Sted som 1492. Hvad der er det rigtige, maa bero paa, om man vil læse det sidste Tal som Romertal, saa bliver det 2, eller som arabisk Tal, saa bliver det et noget uregelmæssigt 0.

⁵⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. 345.

⁶⁾ Da der ikke var andre Priorer i Randers, maa det have været Prioren i Helligaandshuset. Efter velvillig Meddelelse af Museumsinspektør Neergaard maa det efter alt, hvad der hidtil er fremkommet, anses for givet, at der aldrig har været noget Dominikaner-Kloster i Randers, og altsaa heller ikke nogen Dominikaner-Prior. Naar Dr. Henry Petersen i »Geistlige Sigiller« ad

Vi kjende desværre ellers intet nærmere til den nuværende St. Mortens Kirkes Bygningshistorie. Kun synes Inskriptioner og Vaaben i Kirkens sydlige Sideskib at tyde paa, at Kong Hans¹⁾ og de tre beslægtede jydsk Adelsmænd Jens Nielsen (Munck) til Restrup, Oluf Friis, Lensmand til Kalø, og Otte »Philposzen« (Bøistrup) til »Tuegaard« (Tvedegaard)²⁾ have haft Andel deri.

Nu følge flere Dokumenter, hvorved Helligaandshuset betænkes tildels med betydelige Gaver — baade af Adelige, Geistlige og Borgere, saaledes af Holger Eriksen Rosenkrantz til Boller ved Testamente af 1495³⁾, af Sognepræsten i Gimming, en Raadmand i Randers og dennes Hustru 1496⁴⁾ og af Datidens største Godssamler Axell Lawessøn Brock til Clausholm, Græse, Skærvad og Gunderslevholm ved Gavebrev af 1496⁵⁾.

At Prioren for Helligaandshuset samtidig optræder med en vis Myndighed i Randers, fremgaar af et Dokument af 10. Juli 1497⁶⁾. Der har været Tvistemaal om nogle Vandløb, og man har villet slaa fast, hvor de have

Tavle XLIV Nr. 779 omtaler en Dominikaner-Prior Magnus i Randers, maa dette bero paa en Fejltagelse. Magnus var i Virkeligheden Prior for Benediktinerinderne i Vor Frue Kloster i Randers, der i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede blev ophævet og lagt til Birgittinerindernes Kloster i Mariager.

¹⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. 348. Det maa iøvrigt bero paa en fuldstændig Misforstaaelse, naar Dr. Henry Petersen i Illustr. Tid. Nr. 21 af 19. Febr. 1893 udtaler: »Flere Inskriptioner i St. Mortens Kirke udtrykke Klosters særlige Taknemmelighed mod Kong Hans«. Der foreligger ingensomhelst Hjemmel for en saadan Udtalelse.

²⁾ Dansk Adels Aarbog VII, 148. Bøistrup Vaabnet er det eneste af de tre i Kirken, hvor intet Navn er vedføiet, og det er gjengivet ganske forvansket, idet Hjelman med Vesselhorn ved Tidens Tand og »Restaurering« er bleven til et Gemsehoved, og den blaa Vaabenfarve er gjort til en grøn.

³⁾ Danske Mag. VI. 268

⁴⁾ Tillæg 5.

⁵⁾ Tillæg 6.

⁶⁾ Tillæg 7.

løbet i Mands Minde. Klostret møder som Grundeier, og efter den Maade, hvorpaa Prioeren nævnes, skulde man næsten tro, at Jens Mathiesen er kommet i Konflikt med Øvrigheden ved selvraadig at flytte et af Vandløbene.

Til Fremme af Hospitalernes Formaal tjente ikke blot de Bidrag, som de Troende en Gang for alle maatte give, men man stræbte efter allevegne at skabe en Organisation, der ved aarlige Bidrag kunde sikre de enkelte Stiftelsers Opretholdelse. Denne Organisation var Helligaands Broderskabet, som Innocents III allerede havde taget under Pavestolens særlige Beskyttelse¹⁾. De, der indtraadte i dette, bleve ikke blot delagtige i den til Fordel for Ordenen givne Aflad, men ligesom indlemmedes i Ordenen og fik Del i alle dennes gode Gjerninger til Bedste for Syge og Fattige²⁾. I Helligaands Ordenens Regler findes et formeligt Ritual for Optagelsen af Medlemmerne³⁾. Deres Navne optoges i Kalendariet, og deres Memorie blev holdt som en Broders eller en Søsters⁴⁾. Et Exempel paa et lignende Forhold i Randers synes at foreligge efter et Dokument af Februar 1498, hvori »Oldermænd, Stolbrødre og Brødre og Søstre og alle og enhver øvrige Medlemmer af den saligste Jomfrus og Martyrers Barbaras Gilde, Forening og Samfund i Randers By, Aarhus Stift, nuværende og tilkommende«, optages i »den Helligaands Ordens Broderskab«⁵⁾. Det samme Gilde var iøvrigt lige et Aar forinden paa lignende Maade blevet optaget i St. Franciscus's og St. Claras Ordens Broderskab i Randers⁶⁾.

I Efteraaret 1500 er der igjen en større Gave af Landeiendom, denne Gang fra Jens Nielsen (Munck) til Restrup⁷⁾,

¹⁾ A. Huhn. 6.

²⁾ A. Huhn. 31 ff.

³⁾ Brune. 154.

⁴⁾ Uhlhorn: »Die christliche Liebesthätigkeit«. II. 246.

⁵⁾ Tillæg 8.

⁶⁾ Stadfeldts Diplom: 155.

⁷⁾ Tillæg 9.

der som tidligere nævnt ogsaa har deltaget i Opførelsen af St. Mortens Kirke. I disse Aar synes Klosters økonomiske Status overhovedet at have naaet sit Høidepunkt. Netop Aar 1500 skjænker Prior Jens Mathiesen en Altertavle til St. Mortens Kirke, idetmindste skal en i *Marmora Danica* gjengiven, forlængst forsvunden Indskrift i Kirkens Kor have meddelt dette.

Det 16. Aarhundredes Begyndelse synes at have været et Vendepunkt i Klosters Historie, ligesom det paa Grund af det ulykkelige Ditmarskertog blev det for hele Riget. I nysnævnte Indskrift i St. Mortens Kirke fra Aar 1500 finde vi sidste Gang Jens Mathiesen nævnt som Prior, og i ovennævnte Gavebrev af samme Aar træffe vi sidste Gang Benævnelsen »Helligaandshus i Randers hos St. Morthen«. Denne Benævnelse findes kun paa den ovennævnte Kalk fra 1492, i Dokumenter fra 1496, 1498 og 1500, i en Protokoltilførsel i Rom¹⁾ og i et nu i Nationalmuseet opbevaret Sigilstempel. Det sidste, der har Indskriften: »sigillum capitulare domus sancti spiritus randrusiensis ad san martinum«, maa være benyttet under to af disse Dokumenter fra 1496²⁾ og 1498³⁾, da der i disse staar (1496) »sigilla nostra Prioratus et Capituli sunt appensa« og (1498) »sub sigillo capitulari«. Fra denne Tid forsvinder Tilføielsen »ad St. Martinum« fra Klosters Navn, tillige tale Dokumenterne herefter kun om Konventsseglet⁴⁾. Desværre er det for Tiden ikke muligt at sige, hvilken Betydning man skal tillægge disse vekslede Betegnelser. Vist er det, at Ordet »capitulare« ikke findes i noget andet bevaret dansk Helligaandshus Segl og i de hos Brune gjengivne kun findes

¹⁾ Denne, der senere skal omtales, er udateret, men der er en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at den skriver sig fra c. 1500.

²⁾ Tillæg 5.

³⁾ Tillæg 8.

⁴⁾ Dokumenternes Indhold have intet hermed at gjøre, jfr. Tillæg 5 og Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88.

paa et af det romerske Moderhuses to Signeter¹⁾. En Tilføielse med et Helgennavn, der kunde svare til »ad sanctum Martinum« i Randers Seglet, findes derimod ikke.

Man har ment, at St. Mortens Kirke har været Klosterkirke, men denne Paastand er af flere Grunde ikke holdbar: En saadan Ordning vilde være uden Sidestykke i Ordenens Historie, idet man intetsteds finder en Helligaands Klosterkirke som almindelig Sognekirke; disse Klostre ere tvertimod allevegne undtagne fra de almindelige Sogneforhold og udgjøre, som tidligere anført, et Sogn i Sognet. Suppliken af 1489, hvorefter St. Mortens Kirke af økonomiske Grunde er bleven skænket til Helligaandskapellet, indeholder heller ikke det Ringeste til Støtte for den ommeldte Paastand, og denne modbevises sluttelig derved, at der 1493, 1498, 1500, 1528 og 1529 udtrykkeligt tales om tildels daglig Gudstjeneste i Helligaandshuset, medens St. Mortens Kirke ligger ganske frit, og der aldrig er paavist en eneste Klosterbygning i dens umiddelbare Nærhed, hvilket ganske svarer til det Indtryk, man faar af dens Omgivelser i et Dokument fra 1542²⁾.

Den Formodning kunde maaske fremsættes, at Brugen af sigillum capitulare og Tilføielsen »ad sanctum Martinum« har staaet i Forbindelse med uigjennemførlige Planer om et Kollegiatkapitel ved St. Mortens Kirke, men da der ellers intet foreligger om et saadant, kan denne kirkehistoriske Gaade heller ikke ad denne Vei finde sin Løsning.

I et Mageskiftebrev med Randers Graabrødrekløster fra Foraaret 1503³⁾ optræder første Gang en ny Prior, Niels Lauritzen, medens Jens Mathiesen nu er bleven Vikar over den Helligaands Orden i Danmark. Baade af dette Dokument og af et Sandemandstog af 1504⁴⁾ samt af Overens-

¹⁾ Brune: Planche VII. Nr. 2.

²⁾ Erslev og Møllerup danske Kamelliregistr. 1535—50. S. 225.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 500.

⁴⁾ Tillæg 11.

komst med Randers By af 1505¹⁾ erfares, at Klostret eier Jord i Byens vestlige Del og tæt udenfor samme, samt at det ligger umiddelbart indenfor Volden ved Byens indre vestlige Grav. Af sidstnævnte Dokument ses forøvrigt, at der atter har været Dissens mellem Klostret og Borgerskabet, denne Gang med Hensyn til Klostrets Afløb, der havde forulempet Borgerne meget, og Klostrets Privether synes heller ikke at have været i den bedste Orden. Til Vederlag for den Del af Volden og Graven, som Klostret fik ved denne Overenskomst, lovede det at anlægge en Sveibog og Gang; men denne Forpligtelse har Klostret aldrig fundet Anledning til at opfylde. Maaske ere Klostrets Byggeforetagender voxede det over Hovedet — Dokumentet viser, at det har nyt Byggeri for — og det har vel overhovedet ikke været til Gavn for dets Status, at Kardinal Raimunds Afladskræmmere med Tyrkekrigen som Paaskud allerede fra 1501 havde hjemsøgt Landet. Af et Dokument fra 1504²⁾ ses, at Prior Niels Lauritzen har afløst Jens Mathiesen som Vikar over den Helligaandsorden i Danmark.

I disse Aar betænkes Klostret og dets Fattige med forskellige Gaarde og paa anden Maade nemlig 1508 af Erich Westeni og Anne Barfoed³⁾, 1509 af Jep Andersen (Bjørn) af Støvringgaard⁴⁾, 1510 af Tyge Jenssøn (Seefeld) af Dalsgaard⁵⁾, af dennes Søn Jens Tygesen⁶⁾, af Mogens Gøye⁷⁾ og 1515 af Jens Erickssøn, Præst og Kannik i Aarhus⁸⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 77.

²⁾ Tillæg 10

³⁾ Hofmans Samling af Fundatser II. 393. Selve Gavebrevet har ikke kunnet findes i Rigsarkivet.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4 R. I. 88.

⁵⁾ Tillæg 12.

⁶⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535—50. S. 229.

⁷⁾ Klevenfeldts Samlinger til Familien Gøye. Da der i Dokumentet siges: »Dog schall jeg eller huo som Clauxholm i were haffuer fuldmagt hafue till at jage i samme Krat och lade fiske i samme Søe«, skulde man næsten tro, at noget af det deri omtalte har været en Livsgave.

⁸⁾ Tillæg 13.

Aar 1515 berøres Randers Helligaandshus af et verdens-historisk Forhold, formentlig ret føleligt. Efter at de nor-diske Riger i en Række af Aar vare blevne hjemsøgte af en ny pavelig Afladskræmmer, Itzard Gravius, sætter Leo X Kronen paa Værket ved atter at sende en Afladskræmmer, Arcimbold, herop. Paven trænger til mange Penge; han benytter Fuldførelsen af Peterskirken i Rom som Paaskud, og forsmaar i den Anledning heller ikke det Middel at indskrænke den Hospitalet in Sassia og de dermed i For-bindelse staaende Klostres Ret til at forhandle Aflad, det Samme, som andre Ordener allerede forlængst havde op-levet. Pavens Bulle af 7. Marts 1515 bliver under 1. Januar 1516 i bekræftet Afskrift meddelt Klostrene i Kjøbenhavn, Aalborg, Malmø, Faaborg og Randers af Alexander Neroni, Leo X's tidligere Majordomus, nu Helligaands Ordenens Generalmagister og Præceptor for Hospitalet in Sassia.

Klostrenes Ret til Afladshandel suspenderes for et Aar eller to, eller saa længe Paven finder for godt, dog tillades det dem at sælge Aflad under Pintsefesten og i Pintseugen. Ogsaa Helligaands Broderskabets Bidrag til Klostrene synes herefter for en Del at skulle gaa i Pavens Kasse¹⁾. Som bekendt endte iøvrigt en ikke ubetydelig Del af de paa denne Maade i Danmark indkomne Penge og Varer i Kri-stian II's Lomme.

Foraar 1517 foregik et Mageskifte af noget Jordegods mellem Randers Helligaandshus og Essenbæk Kloster²⁾. Samme Aar betænkes Klostret atter i et Testamente, dog denne Gang ikke med Jordegods, men bl. a. med 10 Mark (i Nutidens Mønt c. 75 Kroner). Testator er Ærkedegnen i Aarhus, Dr. Morten Krabbe, som døde paafølgende Mortens Aften³⁾. At Arcimbolds Ophold i Danmark fra December 1516 til April 1518, hvor Domkapitlerne paalagde Stiftets Præster at forkynde Afladen fra Prædikestolene, og Aflads-

¹⁾ Rørdam: 317 ff.

²⁾ Ældste danske Arkivregistr.: II. 107.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V. 503.

breve i hundredtusindevis spredtes over hele Landet, allerede har haft skæbnesvangre Følger for Klosters Finantser, kunde den Slutningspassus tyde paa, i hvilken der eftergives Klostret, hvad Prioeren var Testator skyldig for Korn, han havde kjøbt af ham ifjor¹⁾.

1522 dokumenterer Klostret selv sin Uvederhæftighed. En Forpligtelse af 1522 viser nemlig, at det har undladt at opfylde den for 17 Aar siden høitidelig indgaaede Overenskomst med Byen. Til Gjengjæld paatager det sig nu at anlægge en bred og brolagt Gade og »att holle same gade reen foruden Dræk oc Skarn« — maaske en lille Efterklang fra Moder Sigbrits og Kristian II's Lovbestemmelser fra samme Aars Begyndelse om Renlighed i Kjøbstæderne. Om det har været mere efterretteligt med Hensyn til denne nye Forpligtelse, maa ganske staa hen. Man faar nemlig det Indtryk, at det nu gaar rivende ned ad Bakke med Klostret. Vel beholder det stadig sine »Bedere«, da Kristian II blandt andre undtager dem i sine Forbud mod ørkesløst Trygleri²⁾; men disse »Bedere«, som Paul Eliæ forøvrigt kalder Tryglere, der gjorde megen Fortræd med deres mange Skalkestykker, Løgne og Digt om falske Jærtegn³⁾, have i disse Tider, hvor Landet var haardt medtaget ved en femaarig Krigs Tryk, vel ikke bragt nogen rig Høst med hjem. Skjøndt Afgift er fulgt paa Afgift, griber Kongen i sin reducerede Tilstand yderligere til det overordentlige Middel at beskatte Geistligheden ved et Paalæg om at yde ham Trediedelen af den Værdi, hvortil dens Løsøre og rørlige Gods kunde beløbe sig. Af de i den Anledning afgivne Responsa fra en Række af Præster, Provster og Klosterforstandere i Aarhus Stift gjør det fra Prioeren i Randers det mest forknytte Indtryk: »Klostret er udi 3000 Mark [efter Nutidens Mønt c. 22,500 Kroner] Gjæld

¹⁾ Dyrskjønns Brevbog, fol. 158.

²⁾ Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«. 314.

³⁾ Nyt hist. Tidsskr. II. 428.

og mere, oc han icke wisthe raadt till at betale hundred marc theraff¹⁾. At Udsigterne til at betale denne Gjæld ikke ere stegne ved Kongens Paabud af 1522 om overhovedet ikke at testamentere Jordegods til noget Kloster og samtidige strænge Forbud mod Geistlighedens Handel paa Landet²⁾, falder af sig selv.

1523 lærer man en af de Kreditorer at kjende, hvortil Prior som ovenfor nævnt sigtede, nemlig selve Randers By³⁾, til hvem Klostret resterer med »Jordskyld, Huspenge og anden Gjæld«. At Byen i den ved denne Leilighed afsluttede Overenskomst overtager Vedligeholdelsen af Vesterbro, kunde maaske tyde paa, at Klostret heller ikke har vist sig særlig efterretteligt med sin Forpligtelse i saa Henseende.

Borgmester, Raad og Borgere i Randers har dog ikke ladet sig nøie med dette i disse Aar, hvor alle Stænder benyttede sig af den begyndende Reformation til at falde over den romerske Kirke for at afpresse den saa meget som muligt. Frederik I's Brev af 1525⁴⁾ viser nemlig, at Borgmestrene, Raad og Borgere i forskellige Kjøbstæder, deriblandt i Særdeleshed Randers, havde vedtaget at »besvare prestmænd och clerckeriet ther vdj kiøpstæderne met ythermere thynghe, besvaringe och paalegge, end prestmænd och clerckerie ther sammesteds pleige at giøre«, hvilket Kongen, hvem det for Øjeblikket bedst passer at mindes, hvad »wij met wor koninglige recessz loffuit och sworit haffue«, da forbyder. Da Kongen jo netop i disse Aar udskrev nye betydelige Skatter af Geistligheden, har det vist ikke nyttet Klostret meget, at han i nysnævnte Tilfælde værnede det mod Borgerne. Dets Finantser stod i Virkeligheden ikke mere til at redde. Dette viser ogsaa

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II. 568.

²⁾ Allen. III. 2. Afd. 12.

³⁾ Rosenørn: »Greve Gert af Holsten og Niels Ebbeson af Nørreris« 177—78 og 431.

⁴⁾ Tillæg 14.

Tingvidne af 1527¹⁾), hvorefter Klostret indlader sig paa at sælge flere Huse, deriblandt et Kapel og noget Jord.

Klostrets Finantsnød havde ikke blot sin Grund i den almindelige Animositet imod Romerkirken, men tillige i Stiftelsens slette Ledelse og Brødrenes Dovenskab, der gav dets Fjender den gunstigste Leilighed til at falde over den. Borgerskabet havde saaledes stadig et vaagent Øie med dem. I den allerede ovenfor citerede Rettertingsdom af 1535 oplyses: »att borgemester och en aff borgerne wore vdi then heligands closther søndag effther gudts legomis dag aar etc: 1528, mandagen ad morghen och om affthen oc om tistdag att miidag, ther samme messzer, begiengelsze och gudts tjänestæ effther fundatzens ludellssze skullæ holddes, och att the ey bleff holdett vdi nogle maadhe«. Denne Gang lader Klostret dog endnu til at have snoet sig fra sin Forpligtelse uden at miste noget Gods; men man tager vel ikke feil ved at formode, at disse mindre lystelige Indblik i Klostrets Forfald have bidraget deres til, at Borgmester Niels Hammer, der selv gav sig af med Theologie, og Borgerskabet i Randers med saa stor Iver sluttede sig til Reformationen til saa megen Ærgrelse for Paulus Eliæ²⁾).

Borgerskabet er, maaske opmuntret ved hvad der for nylig var sket i Viborg, hvor Borgerne af Kongen havde faaet Lov til at nedbryde 12 Kirker og Kapeller i Byen³⁾), vedblivende om sig paa Kirkens Bekostning. De have berettet til Kongen, at to af Byens Sognekirker (St. Laurentius og Frue) ere ubrugelige, og de faae i Juni 1529 hos Kongen deres Ønske opfyldt om, at al den Rente og Eiendom, som laae til disse Kirker, maa tilfalde Byen, og at vedkommende Sognefolk maa holde deres Sognekirke i Helligaands Klostret. Kongen tager dog endnu saa meget Hensyn til dette, at han paalægger Borgmester, Raad og

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 764.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. II. 468.

³⁾ Helweg: »Den danske Kirkes Historie til Reformationen«. II. 796.

Menighed at forhandle med Prior og Konvent derom¹⁾. Resultatet af denne Forhandling kjendes ikke. Det er muligt, at Aarhus-Bispen Ove Bilde har sat sig imod Borgernes Krav. Ialtfald ser man af et Kongebrev fra 1535²⁾, at han først i dette Aar lader dem faa St. Laurentius Kirke.

Klostrets sidste Time begynder imidlertid nu at slaa, og, som man ser af Frederik I's Skrivelse fra Gottorp af Februar 1530³⁾, selvforskyldt, idet der i det nævnte Kongebrev udtales en knusende Kritik — man maa næsten tro med Borgmester og Raad som Hjemmelsmænd — over Munkenes Dovenskab, slette Økonomi (de sees atter at have solgt af Kostergods) og Pligtforsømmelse: »at mangfoldelig oc store brøst findis wdj vortt riige Danmark, serdelis wdj the hospittaller oc clostere, som skickett oc funderet ere tiill fattiige syuge menniskiss opholdelsze, oc besønderliigen wdj thend helligaandtz clostere wdj Randers wdj saa maade, at ther er saa mange prester oc sunde, stercke, helbrede mennisker, att closters rentte icke tillrecker att holle ther nogenne syuge folck, mett mindre endt the sellier och affhennder af thett gotts, som tiill samme closter liigger, som the nu giortt haffue, och er thett befrygctenndis, att ther som ther icke findis raad tiill, at samme closters gotz skall forkommis oc samme closter ther mett bliiffue øde oc huerckenn kunnde opholde the siuge eller the helbrede«. Endvidere paabyder Kongen, at Præsterne skulle fjernes fra Klostret paa nær »tuo prestemenndt tiill prieren, the, som lerde oc duelig ere . . .«, og paalægger derhos Mogens Gøye og Erik Bauner sammen med Borgmester og Raad at »giøre enn god skiickelse wdj forskreffuenn thend helligaanndtz hospettall«. Dermed er det første Skridt gjort til Stiftelsens Ophævelse som Kloster. Endnu forbliver dog den religiøse Betjening romersk-ka-

¹⁾ Danske Mag. VI. 246.

²⁾ Galthen: »Forsøg til en Beskrivelse over Kjøbstaden Randers«. 22.

³⁾ Tillæg 15.

tholsk og Forstanderen kaldes vedblivende Prior, som f. Ex. i et Skjøde af 9. Septbr. 1530, hvori han paa Østrup optræder som Vidne for Knud Daa, Kannik i Aarhus og Væbner¹⁾.

I disse Aar er imidlertid Reformationen trængt fuldstændig igjennem i Randers. Som Paul Eliæ siger, faldt denne By 1530 »fra Gud og al Sædelighed«, og 1532 dokumenteres Helligaandshusets fremtidige Afhængighed af den verdslige Øvrighed fuldstændig, idet Kongen den 16. Novbr: paa Gottorp beskikker daværende Prior Jens Nielsen til paa Livstid at være Forstander for Helligaandshuset saaledes, at han »maa och schall vppebære huess rentte, ther tiilligger, och huess deel gode christtne mendiske thee fattige siuge mendiske, som there inde ere, giffuendis worde, daag saa att for^e her Jennss af samme rentte och wppebørsell schall gifue och skicke thee siuge och krancke mendiske theris nottorfftig føde och wnnderhålding. Och schall handt en gang huer tt aar ther aff gøre her Mogenns Gøye, burgimestter och raad t wdi Rannerss godereede och regenskab for huess deel, hanndt wppeberer aff samme rentte och wdtgiffuendis worder tiil thee siuges nytthe och behouff«²⁾. Endnu samme Aar sikkres Forstanderen, der har brudt de romersk-katholske Love ved at gifte sig, »med Kone og Børn« ved et af disse kongelige Beskjærmelsesbreve³⁾ der vare de katholske Prælater saa ubehagelige, fordi de Paagjældende derved undroges fra den geistlige Jurisdiktion.

Enten Styrelsen er geistlig eller verdslig, lader der ikke til at gro nogen Urt for Helligaandshusets Pungenød, og da det ikke mere holder de Messer, der vel have været Betingelsen for det meste af det tillagte Gods, falde Givernes Arvinger over det i de følgende Aar. Allerede 1532 klagede Prior til Kongen over, at »noger haffuer fordistitt

¹⁾ Vossiske Samling. Perg. Vends Herred. Nr. 26.

²⁾ Frederik I's danske Registr. 337.

³⁾ Frederik I's danske Registr. 470.

thennom tiill att tage veldelig wden dom oc rett noget gorde og godz« fra Klostret, og Kongen, der efter at Klostret er frataget Ordenen, gjør alt for at beskytte Godset mod Private, svarer, at sligt ikke var tilladt, og henviser de Paagjældende til at gaa Retsveien¹⁾. Dette tages saa ogsaa til Følge, men det maa staa hen, hvorvidt Helligaandshuset har havt noget Udbytte af denne Fremgangsmaade. I Grevens Feide, der følelig berørte Randers-egnen, maatte Prioeren laane 50 Mark af en Randers Borger til de Fattiges Underhold, og endnu 12 Aar efter har Helligaandshuset ikke kunnet tilbagebetale dem²⁾, og Anne Jacobs, der aabenbart i længere Tid har havt et godt Øie til Klostret, faaer ved den oftere citerede Rettertingsdom af 1535, Lørdag før Palmesøndag, forskjelligt Gods tilbage. Dommen i denne Proces, i hvilken Per Jensen, Prior i Aalborg Helligaands Kloster, møder paa Randers Priorens Vegne, afsagdes i Randers af Christian III i Nærværelse af hans »troe mend och raadt«, efterat han lige var bleven hyldet i Viborg, hvor han tillige havde udskrevet en ny og svær Kirkeskat. Den næste Dag, Palmesøndag 1535 disponerer Kongen uden videre i større Maalestok over Klostergrunde inde i Randers. Skipper Clemens havde jo i 1534 huseret udenfor Byen, og havde der opbrændt og ødelagt mange Huse og Gaarde navnlig paa Flindtbjerg. Derfor anviser Kongen nu disses Eiere nye Byggepladser inde i Byen blandt andet paa Helligaands Klostrets Grund³⁾. Christian III lader foreløbig ikke til at have taget noget Hensyn til Frederik I's ovennævnte Brev af 1530, hvori denne forbyder »alle, ehuo the heellst ere eller were kunde, att kiibe eller panntte nogett aff samme closters gots her emodt epther thenne dag, szaa fremptt the icke wiille haf-fue forbrott deris werdt«, selv om det paalægges, at der af Byggepladserne skal svares »en skiellig jordleie eller wdbyes

¹⁾ Frederik I's danske Registr. 469.

²⁾ Danske Mag. 4. R. I. 187.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 80

jordt for jordt«. Som en af de Tilsynshavende ved denne Forretning beskikkedes Christen Sommer til Ginnerup. Desuden er han, som selv var Brandlidt fra Grevefeiden¹⁾, ved denne Leilighed mødt i sine egne Sager, og ønsker ogsaa noget Helligaands Klostergoods, nemlig et Stenhus, der laa ude ved hans Gaard, det nuværende Fussingø²⁾. Som Kongen kort efter, Trinitatissøndag 1535, skriver til Borgmester og Raad³⁾ »sidste gand wi war wdi Randers, tha war samme Chresten Sommer hoss oss oc beclaget seg, att hans husze oc gorde war afbrendtt, oc ey haffde nogensteds werelsze, ther hand kunde boo wdi, war ther for aff oss begerendes, att han motte fange samme stenhus, ther wdi att hafue syn werelsze, till saa lenge att hand fick andere weye«. Det fremgaar af Brevet, at Prior og Christen Sommer have havt længere Forhandlinger om Sagen, da sidstnævnte helst vilde have Huset arveligt. Borgmester og Raad have herover beklaget sig til Kongen, da »thet schall were thennom oc theres by till stor brøst och skade«. Da Helligaandshuset, som anført, var bleven ganske verdsligt, kan det ogsaa godt forstaas, at Borgmester og Raad, der nu betragtede Stiftelsen som deres og Byen til Bedste, modsatte sig, at Stenhuset ved Fussingø kom i private Hænder, hvorved Hospitalets i Forveien knappe Indtægter end mere vilde forringes. Forstanderen maa imidlertid alligevel være gaaet videre og have solgt Huset til Christen Sommer. Stamhuset Fussingø betaler nemlig den Dag i dag Jordskyld, 1 Fdk. Smør aarlig »af Steenhuset ved Fussingø« til Randers Hospital, der blev Helligaandshusets Arvetager.

29. Septbr. 1535 fik Helligaandshuset en ny Forstander, idet Hr. Niels Christensen i Randers, maaske Mogens Gøyes Husprædikant, blev forlenet dermed⁴⁾. Denne Forlening blev dog kun meget kortvarig. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536

¹⁾ Viborg Herredags Dom Dominica vocem jucunditatis 1537.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 497—98.

³⁾ Danske Mag. 3. R. V. 46.

⁴⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr.: 1535—50 S. 8.

blev det bestemt, at Hospitalerne i Kjøbstæderne ikke mere skulde gaae i Forlening. Allerede 1537 nævnes en ny Leder af Stiftelsen, Hr. Hans, der kaldes »Prior i Helligesthus i Randers«, og vel maa have været en »ærlig og forsynlig Mand«, da Recessen af 1537 jo paabyder kun at ansætte saadanne som Hospitalsforstandere. Hans Forgænger Niels Christensen endte som den første protestantiske Præst ved St. Mortens Kirke, saa der har vel forresten ikke været noget at sige paa hans Styrelse af Hospitalet. Om St. Mortens Kirke ved denne Leilighed er bleven skilt fra Helligaandshuset, eller hvornaar dette er sket, maa staa hen; sikkert er det, at i det desværre meget utydelige Kongebrev af 7. Juni 1542 omtales den [under Navn af Helligaands Kirke] og den tilstødende Jord ikke som Hospitalsgods men som Kronens Eiendom¹⁾.

Efter Recessen skulde Hospitalerne fremdeles efter gammel Skik have en Vogn, der kørte rundt i Stiftet for at indsamle Almisser, og Landpræsterne skulde, hvor Vognen kom, formane Folk til Kjærligheds Velgjerning; men alligevel klages der over, at mange lide større Armod, end de gjorde for nogle Aar siden²⁾.

30. April 1537 gaar det igjen ud over Hospitalsgodset paa Grund af de nu selvfølgelig forsømte Messer. Henrik Bjørnsen Bjørn til Stenholt erkjendes af denne Grund berettiget til at tilegne sig noget Gods, som hans Fader, Bjørn Andersen, den ene af Paul Laxmands Mordere, havde givet til Helligaandshuset³⁾. Snart efter træffe vi en ny Forstander, Hr. Mads Ovesen, formentlig Søn af en Randers Borger, Raadmanden Ove Jeegh⁴⁾. Han var Provst i

¹⁾ Erslev og Møllerup. 225. »Den Hellig Aands Kirke, som kaldes St. Mortens Kirke«, jvfr. Randers Bys Vide, Skraa og Vilkaar af 1. Jan. 1609, Artikel 74.

²⁾ Helveg: »Den danske Kirkes Historie efter Reformationen«. I 38.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V. 487.

⁴⁾ Randers Bys Raadstuebog 1529—1609, S. 5—6, en Kontrakt mellem Brødrene Knud og Hr. Mattis Ovesen.

Randers 1533, og faar som saadan 1537 Kvittans for Gods og Ornament¹⁾, formodentlig en Efterslæt fra den sidste Sølvskat. 1539 møder han paa Helligaandshusets Vegne i Retten, denne Gang paa Viborg Landsting. Det dreier sig om tidligere Pengenød, idet en af Hospitalets Eiendomme har været pantsat. Undtagelsesvis gav Dommen Helligaandshuset Medhold; men om det fik Eiendommen tilbage, kan være tvivlsomt nok, da det var en Betingelse, at det skulde betale Pantebrevets Paalydende²⁾.

1541 blev Stiftelsen ophævet af Kongen og dets Gods i Forening med Horsens Helligaandshus henlagt til Hospitalet i Aarhus, hvortil ogsaa de Syge skulde føres³⁾. Forbindelsen med Aarhus Hospital varede imidlertid ikke længe, idet Christian III ved den under 25. Marts 1558 paa Koldinghus udstedte Fundats for det nye Hospital i Randers til dette overførte det Gods og Rente, »som laa beleilig«, til Randers Hospital⁴⁾, der fik »Verelse och Bolig« i »en vore och Kronnens Gaardt udi forskreffne Randers liggendis, som kaldis Prouste Gaarden«. Selve Helligaandshuset maa være forsvundet mellem 1541 og 1558⁵⁾. Havde det været til i sidstnævnte Aar, vilde det ogsaa være temmelig uforklarligt, at Kongen ikke — som baade i Aalborg, Horsens og Kjøbenhavn — benyttede dets Bygninger til sin Hospitalsstiftelse.

¹⁾ Danske Mag. III. R. 6. Bind. 131.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 84.

³⁾ Danske Kirkelove. I. 184.

⁴⁾ Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« 281; Hofmans Samling af Fundatser II. 109.

⁵⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 481 ff., hvortil kan føies, at Helligaandshuset heller ikke forekommer i Randers gamle Tingbøger, der med Mellemrum foreligge fra 1573.

Tillæg 1.

Oversættelser af udaterede Afladsbreve til Fordel for Randers Helligaandshus¹⁾.

Hær begyndes the afflatz breffue som til then gudligoms messe ær giffuen som købswene lagh ladher wp holde vt then hellyandz hus j randers først aff firæ gothe Cardenales j rom ther nathe och afflath til giffuet haffuer som æræ bi-scarion dominicus latinus petrus

Guillerinus Anthonius Johannes Cardinales

Bissarion Dominicus latinus petrus the giffue alle Christnæ mynniskæ som søger til helliandz hus j randers j ars bisp dømæ ok styrkær thet Capellam och messe och gudz tjeneste som ther daglighe wpholdes oc særdeeles gudz ligoms messe ee hwa tidh søger for pilgrims færd eller the som ther styrker effter synæ formwæ fornempde Cappellam met noger ornamenta æller andræ tingh som ther behoff gøres til fornempde mæsser eller och the som styrker noger andræ til eller skynder at hielpæ til then bigning och forne[m]pde messer och gudz tjeneste och særdieles the som søger tidh met gudeligh akt how och villie och kerlighet til gudh jnden thesse v høgtider som her effter screffuen stander som ær juledagh och then helliandz dagh och var fruæ dagh assu[m]ptionis och sanct jacobi dagh appostel och kirkemøsse dagh at fornempde capellam och alle theres atende daghe och swa tit och oftæ man falder wppa sinæ knæ och leser aue maria nær som the høræ marie klokæ clemtis och nær som the høræ presten lese effter messen verbum caro factum och homo factus. Tha giffuer hwer aff them for hwer tidhe C Daghe til afflath aff theres synder som the skulle brende vtj skereseld pinæ.

Wy jens met gudz nathe biscop j ars stadfestæ thette forscreffnæ afflath som fornempdæ Cardenales haffue giffuet til fornempde gudz tjenestæ och ther til ower thet tha giffue

¹⁾ Hidtil utrykte. — Ifølge velvillig Meddelelse fra cand. mag. P. K. Thorsen er Haandskriftet, saa vidt man kan skjønne, fra c. 1500. Det findes i Store kgl. Bibliothek.

vy nadelighe aff then makt som vy til bunden æræ wppa sanct peders och sanct pouels vegne xl Daghe til aflath aff theres synder som the skulle brende vti skerseld pinæ oc haffue til vder meræ stadfestilse ladet henge [thette] vort jngsige næden for thette breff met fornempde Cardenales jngsegle.

Det derpaa følgende Afladsbrev er trykt i K. S. 4. R. V, 82—3.

Alle tro Christne menniskæ til hwilkæ thette breff hender for at komme helsen vg jens ærchebisp i lwnd niels ærchebiscop j obsale aslac ærchebisp j trondhem jens biscop j oslo antonius biscop j stavanger thorleff biscop j viborgh niels biscop j lynkøbing seuerin biscop j skaræ godskalk biscop i holland¹⁾ lambertz biscop j Væxø gerd biscop j hamer met gudz nadhe och then helly kirkens biscopper vy sende alle then helly kirkens børn til hwes næruerendes hedh thette breff til kommer helsen och effter at fillø Ewindeligh æræ met gudh Then mylde modher som ær then helly kirke hon haffuer omsorgh for sielsens helsen skuld noget andelighe gaffue och forladelse som ær afflat forthy at swa tyt och oftæ gothe meniskæ gudelighe til flyer och wppa kallendes gudz nathe met gudelighe bønær och the som ther vedherkendendes æræ theres synder Nw for then skuld at then hellyandz hus j randers by j ars bispdømæ til søgendes aff alle gothe Cristne meniskæ som til søger fornempde then hellyandz hus for gudeligh sagh ok pilgrims ferd och the som ther til hielper then bygning swa thet then messe fulkommes och giffuer ther noget ornamenta til som ther gøres behoff til och the som ther faller wppa theres knæ och bedhe gudh om sinæ nathe och særdieles for then helly kirkes stat och nær som the høræ marie Clokæ clemtes effter romeræ kirke sedh och nær som ther fyllies gudz ligom och then helly olie til sywge menniskæ och nær som the ga om kring kirkegarden bedendes for alle cristne siele hwes Croppa som ther jnden hwyles och nær som the høræ marie nampn ne[m]pnes verbum caro factum homo factus jhesus nampn nempnes och loffue tha

¹⁾ Holum.

loffue gudh for sinæ nathe swo tytt och offtæ som nogethesse gudelighe gerninge gøres met gudeligh akt tha forladhe vy them hwer særdieles aff then makt som vy haffue wppa sanct pædhers veyne och sanct pouels veyne tha vnde vy oss them hwer særdieles xl daghe til affladh aff theres som the skulle brende j skerseld pine met hedherligh fadhers makt biscop jens j ars hans stadfestilse och low.

Alle men thette breff seer eller høræ læsæ helse vy twæ met gudz nathe ærchebiscop j lwnd sweriges førstæ och pavens sendebudh jens biscop j roskilde Christiern biscop j rybæ olrik biscop j ars gerd biscop vti børlom niels biscop j linkøbing niels biscop j sleswigh torleff biscop j viborgh och hemkæ biscop j odense Then helly kirkens biscooper aff then same nathe helse vy alle tro Cristne menniskæ som gudelighe begærendes æræ gudz nathe och syndens forladelse for thy ath then helliandz hus j Randers by j ars biscops dømme som nw begynt ær och wptaget for gudeligh sagh skuld at hwo som tydh søgendes vorder for pilegrims ferd hørændes messæ eller andre gudeligh ambedhe och the som til hielper fornempde bigning och then messe som købswene lagh ladher ther wpholde met noget ornamenta bøger kalk Disk lyws och noget som skynder andre til noget mylhedz gerninge ther til at [gøræ] och the som gange ther om kring kirkegard och bedhe for alle christne sielæ och for fredh och nathe och for then helly kirkes stat och the falle wppa theres knæ nær som marie klokke clemtes trendsinde effter

[Bladets Forside ender her. Bagsiden er ubeskrevet].

Alle men thette breff seer eller hører læses Helse vii Torloff aff viburg Hemcke aff otthens Jens aff aarss knutt aff viburg oc Jæb aff burglom met gutz nathe biscope Giffuende alle troo cristne menniske som sannelighen skreffet æræ oc anger ock rwelse haffue foræ thoræs synder ock kommer til then helige andscapellæ oc hwss i Randers j aarss biscopsdom for gudelighet eller bønes oc pelegrims reyse skyld hører messæ prædicken eller andræ gutz tieniste i same stedh Gangher om kirkegardhen oc bether for the døde eller hwo som milde-

ighen bether for all cristendommens salige statt oc for danmarckes roligh fredh eller nar marie clocke ringes i samme sted læser iii Aue maria Eller hielper nogher [.....] till fornempde capelles oc hwses bygninge oc ornamentæ at forbedre Eller hwo som messæ siie eller lader siie eller forwerffuer at lade syes hwor tijtt oc hwor offte the thesse fornempde ærende eller nogræ aff them giøræ tha [gi]ffue them aff then mackt vi haffue aff gudh pa sanctæ pethers oc sanctæ powels veghne xl dage til afflatt.

Godswinus mett guts nathe biscop j Scalholt j iisland Giffuer alle troo cristne menniske som sannelighen screfftet æræ oc anger oc rwelse haffue for theræs synde oc søger gutz legommes messæ ther scickett er aff gutz legommes laff j Randers j then helige ands hwsses capellæ Eller hwo nerwærænde bliffuer j fornempde messæ nar begiengelse holdes for leffuende oc døde brødre oc systere j fornempde gutz legommes lagh Eller hwo ther hielper oc styrcker til fornempde messes oc brøderskaps stadighet gutz tienistes øgelse oc formeringe Eller hwo ther bether for Danmarks riges salig statt oc fredh hwor tytt oc hwor offte the thesse fornempde articlæ eller nogræ aff them giøre swo tiit oc so offte giffue vi them pa gutz alsomechtugste myskund oc pa sancte peters oc sancte powels hans apostlæs mackt xl dages afflat aff theræs sættebodt.

Tillæg 2.

1487. Supplik om Oprettelsen af et Helligaands Kloster i Haderslev¹⁾.

Cum Communitas et cives civitatis Haderslew. cupientes terrena in celestia felici commercio commutare quandam domum in dicta civitate sitam in domum sive hospitale sub ordine St. Spiritus in Saxia in qua aliqui fratres dicti ordinis qui inibi deservire possint et valeant in divinis recipiantur summo opere erigi desiderant Supplicant igitur tam prefati quam Johannes Mathie frater dicti ordinis qui presbyter et in dicto ordine ex-

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

presse professus existit quatenus ipsos specialibus favoribus et gratiis prosequentes eisdem ut dictam domum in dicta civitate ut prefertur sitam in domum sive hospitale ordinis St. Spiritus cum ecclesia sive capella campanili campana ortis ortaliciis ac aliis necessariis officinis pro usu et habitatione religiosorum ibidem pro tempore degentium de novo erigendi construendi et edificandi ipsumque Johannem administratorem dicte domus seu hospitalis quam diu vixerit deputare sibi que quoscunque alios dicti ordinis fratres in dicta domo in fratres recipiendi ipsisque fratribus de quibuscunque aliis domibus dicti ordinis ad domum prefatam transeundi et ibidem perpetuo remanendi facultatem concedere Necnon domui seu hospitali et inibi pro tempore degentibus religiosis ut omnibus et singulis privilegiis immunitatibus exemptionibus indultis gratiis et libertatibus ordini predicto per sedem apostolicam quomodolibet concessis uti et gaudere libere et licite valeant indulgere dignemini.

Fiat ut petitur sine prejudiciis. J. Rome 4 Kal. Jun. anno 3
[c: 29. Maj 1487].

Tillæg 3.

1489. Jens Mathiesens Supplik angaaende Stiftelsen af Randers Helligaands Kloster og Forening af St. Mortens Kirke med Helligaands Kapel¹⁾.

Exponitur pro parte fratris Johannis Mathie prioris hospitalis St. Spiritus oppidi Randrusiensis Arus. dioc. quod consules et proconsules dicti oppidi et illius universitas pia devotione ducti cupientes terrena in celestia et transitoria in eterna felici commercio commutare de bonis ipsis adeo collatis quandam capellam sub invocatione St. Spiritus in parrochia parr. eccl. St. Martini oppidi et dioc. predict. de loci ordinarii consensu fundaverunt et erexerunt quam licet debiliter dotaverunt consules proconsules ac universitas prefati de Johannis regni Dacie regis illustris consensu fratribus St. Spiritus in Aleburghen Viberg. dioc. pleno jure dederunt et concesserunt et Eylerus episcopus Arus. foundationem erectionem ac dationem et con-

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

cessionem prefatas ratas et gratas habens illasque confirmans et approbans capellam eandem ordini hospitalis St. Spiritus in Saxia de urbe in perpetuo univit annexuit et incorporavit ac eidem capelle ut omnibus et singulis indulgentiis privilegiis exemptionibus libertatibus indultis et gratiis ordini St. Spiritus quomodolibet concessis et quibus hospitale St. Spiritus in Aleburghen Viberg. dioc. utitur potitur et gaudet ipsa uti potiri et gaudere valeret indulsit et concessit quodque postmodum idem Johannes rex illustris provide considerans quod eiusdem capelle fructus adeo tenues erant quod pro uno dicti ordinis fratre qui illam regeret ac illius structuris ac edifiitiis competentibus non suppetebant dictam ecclesiam St. Martini que de jure patronatus regis Dacie pro tempore existentis erat ut de illius fructibus dictam capellam repararent et conservarent fratribus hospitalis St. Spiritus dicti oppidi pleno jure donavit et elargitus est ex lege adjecta ut fratres ipsi in dicta eccl. semel in qualibet ebdomada unam missam pro sua et suorum parentum animabus celebrare tenerentur quam regis donationem prefatus Eylerus episcopus etiam confirmavit et approbavit ac ecclesiam eandem dicte capelle annexuit et incorporavit prout de premissis in instrumentis privilegiis et litteris autenticis desuper confectis plenius continetur Cumque a nonnullis de premissorum omnium viribus hesitetur cuperet orator prefatus pro eorum maioris roboris subsistentia premissa omnia ap. muni mine roborari Supplicant igitur tam Joannes rex quam Johannes Mathie prior prefatus quatenus erectionem dationem concessionem indultum unionem annexionem et incorporacionem predictas confirmare et approbare ac perpetue firmitatis robor obtinere decernere supplereque omnes et singulos tam juris quam facti defectus et si qui forsán intervenerint in eisdem et nichilominus pro potioris cautele suffragio eiusdem capelle et ecclesie ut omnibus et singulis indulgentiis privilegiis exemptionibus libertatibus indultis et gratiis ordinis dicti St. Spiritus et eiusdem ordinis fratribus quomodolibet concessis ipse uti potiri et gaudere libere et licite valeant de novo concedere et indulgere dignemini.

Concessum ut petitur in presentia d. n. pape A. Aleriensis.

Rome pridie Kal. Jan. anno 6 [31. Dec. 1489].

Tillæg 4.

1490. Jens Mathiesens Tillægssupplik, hvori oplyses, at Randers Helligaands Kapel og St. Mortens Kirkes Indtægt var 2 Mark Sølv¹⁾.

Reformatio fratris Joannis Mathie prioris hospitalis St. Spiritus oppidi Randrusiensis.

Si per preinserte supplicationis scriptorem omissum fuit in eadem valorem fructuum dicte capelle et ecclesie exprimere dignetur litteras super eadem supplicatione conficiendas cum expressione quod fructus dicte capelle verus et parr. eccl. 2 ma. ar. sunt expediri mandare.

Concessum A. car. Aleriensis.

Et cum derogatione regule de unionibus fiendis quod semper fiat ad partes.

Rome 3 non. Febr. anno 6 [3. Feb. 1490].

Tillæg 5.

1496. Prior Jens Mathiesens i Randers Helligaandshus og Konventsbrødres Forpligtelse til at holde en aarlig Messe for Peder Ovesen, Præst i Gimming m. Fl.²⁾.

Alle Men, thette Breff seer, hører, eller læser, hielse Broder Jens Mathiessøn, prest ock prior, ock Conuents Brødre allesamen i Helig Ands Hwss i Randers hoss Sanctæ Morthen, i Aars Biscopsdom, kierlighen mett vor Herre, kundgiørende for alle nærwærende ock kommende, thet vii endrechtelighen mett sammelt ock beradh Huff haffue loffuet, jett ock sagt, ock mett thette wort oben Breff loffue, jettæ och siie, tilbinde ock beplichte oss ock vore Eftherkommere Prierer ock Brødre i forskreffne Helig Ands Hwss i Randers, bode them som nu ere, ock her effter kommende vorde i samested, at holde eller holde lade vti Sancti Martini ock vor Kirke i forskreffne Randers een swngnen Messæ aff the helig Trefollighett huer Othensdag til euig Tiid stadelighen ock redelighen at holde, som thet sig aff rettæ bør. for hederlige ock gudelige Folk Her Per Owessøn Sogenprest i Giminge, for Rasmus

¹⁾ Findes i det pavelige Geheimearkiv i Rom.

²⁾ Langebeks Diplomatarium.

Perssøn, Raadmand i Randers ock hans husfrue Annæ Hansdotter, for Owe Raffn ock hans Børn, for Hans Holst ock hans husfrue Ingæ Laurisdatter, for Per Tordssøn aff Bredstorp ock hans husfrue Cristinæ, for alle theris Forælderne, Børn, Slekt og Arffuinge, ock for alle cristne Siele. Till huilken Messes ock Gutz Tienistes Vphold ock Bestandelse forskreffne Her Per Owessøn, Rasmus Perssøn ock Annæ Hansdotter haffue vnt, giffuet ock vpladet til forskrefne Helig Ands Hwss i Randers til fattige siwge Folks og Brødras samesteds Vphold, een theris Fiskegaard ock holm eller æng liggende vesthen ock nordhen vp til Randers Broo, til ewindelig Egendom eygende, som theris oben Breff, the oss ther uppa giffuet haffue, vthermere indeholder ock ther om uduiser. Skeer thet soo, thet Gud forbiude, at forskreffne Messe aff the helig Trefollighet forsymer, nederlegges, ock icke stadelighen ock redelighen holdes, som sagt er, tha skullæ Burgemestere ock Raad i Randers, eller hwem forskreffne Her Per Owessøn, Rasmus Perssøn ock Annæ Hansdotter thet befalende wordhe, Fuldmackt haffue, forskreffne Messæ ock Gutz Tieniste lade holde eet annet Sted for forskreffne Fiskegaard, Holm ock æng, om forskreffne Prior ock Brødre then ey holde villæ, eller nederleggher ock forsymer, som sagt. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium sigilla nostra Prioratus et Capituli presentibus sunt appensa. Data sunt hec in dicta Domo Sancti Spiritus Randrusiensi ad Sanctum Martinum, Anno Dominice incarnationis Millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, die lune, tertia mensis Octobris, hora quasi sexta. (Det sidste Segl er borte).

Tillæg 6.

1496. Gavebrev fra Axel Lawesen (Brock) til Claxholm paa Gods i Hammeløv og Laen og paa en Fiskegaard ved Randers Bro¹⁾.

Jhesus.

Alle men, thette breff seer, hører eller læser, hielser jegk Axell Lawessøn, ridder, pa Claxholm kierlighen mett vor

¹⁾ Orig. p. Perg. i Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

herre ock giør vitherligt for alle nærværende ock komende, at jegk mett myn frii villie ock berad hwff, then helig trefollig-hett, iomffrve Marie ock alt himmeriges herskab til loff, heder ock ære for migk ock myn kiære husfrue Eline Owesdotther, for begges vore fadher ock modher, for begges vore forelderne ock børn ock arffuinge, for alle them vii haffue nydett got aff ock thess ligest for alle them, oss haffue nydett vntt at, ock vii haffue nogett fangett aff mett vrætte, ock for alle cristne siele, haffuer vntt, giffuett, vtlagt ock affhendt ock nü mett thettæ mitt obenbreff vnder, giffuer, vtlegger ock aldeles mett alle rettæ affhender fraa migk ock myne arffuinge til gudelige, regelbundhne ock renliffuede men, her Jens Mathies-søn, prest ock prier, conuentt ock conuentsbrødre j helig ands hwss j Randers hoss sanctæ Morthen j Aarss biscopdom til theres efftherkomme, priere ock brødre samesteds, til ewindeligh egendom eygende thesse myne efftherscreffnæ gaarde, gots ock fiskegard, huilke jegk aff guts nadhe mett myn ock myn kiere husfrues forscreffne Eline Owesdotthers forsynlighett samenkomen ock kiøfft haffuer ock nü stragx her effther bescreffuet stander, først firæ gaarde liggende j Hammelløff i Nørreherrets Dyres, j then første gaard boer nü Per Høffkold ock til aarlig lantgilde ock skyld giffuer thre ørtuge rwff ock three ørtuge biug ock j β grotæ penninge, jtem j then annen gaard samesteds boer nü Seuerin Villatzsøn ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld three ørtuge rwff ock three ørtuge biüg ock j β grotæ penninge, jtem j then tridie gaard samesteds boer nü Seuerin Lassøn ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld halffempte ørtuge rwff ock biüg ock sex grotæ penninge, jtem j then fierde gaard samesteds boer nü Jahan müremesther ock giffuer til aarlige lantgilde ock skyld een ørtug rwff ock een ørtug biüg, jtem een gaard j Lannæ j Glesborg soghen j forscreffne Nørreheret, som Anders Perssøn nü iboer ock giffuer til aarlig lantgilde ock skyld three ørtuge rwff ock three ørtuge biüg ock halfftiende β penninge. Ock sameledes vnder, giffüer, vtleggher ock affhender jegk, forscreffne Axel Lawessøn, ridder, pa Claxholm til forscreffne helig ands hwss i Randers een myn fiskegaard, liggende j Randersfiørd næst væsthen vp til Randers broo pa then syndre si[de], hues enæ

arm skyder nør nedher jmod vinnæbroen til midstrøme, ock then annen arm skyder synder nedher til landætt, mett alle forscreffne fiskegaards rusedet ock rettighett, som Erasmus Perssøn, radman j Randers, nü haffuer i leye aff migk, ock ther firæ faffne vp i landett pa myn æng quijtt ock frij athaffue langs vp mett forscreffne fiskegaard atleggæ theres byggefang vppa, then stund the skullæ forscreffne fiskegaard bygge ock bedre, ock enghen man skall eller maa fiske jnnen forscreffne fiskegaard eller mellom forscreffne fiskegaard ock broen mett toggher eller garn vthen prierns j helig ands hwss samestedes villie ock tilladelse, huilken fiskegaard sandemen haffue om-sworett, ock jegk haffuer giortt myn lagheffd pa, ock losæbreff er paa giffuet, at enghen maa paa forscreffne fiskegaards grwnd bygge eller hanom forbygge j noger modæ. Ffor huilke forscreffne fæm gaarde ock fiskegaard forscreffne her Jens Mathiessøn, prest ock prior, ock conuentt ock theres effter-kome, priere ock brødre j offteneffntt helig ands hwss j Randers hos sanctæ Morthen, skullæ holde eller holde lade een sunghen mæssæ aff vors herres Jesu Christi helige fæm wnder huer fredag, nar sex slaer, j sancti Martini ock theres kirke j Randers for Vor frues altære j tornett pa then nørre side til eüig tijd. Thertil skulle forscreffne prier ock brødre vpholde ock forsie til euig tijd j theres clostheres infirmaria thryy fattuge siwge-folk, som vedertørrtuge ære ock ey haffue sielffue nogett at forsie them mett eller føde them aff, saa at nar noger aff them døer, tha jndtages ther andre j theres sted, at the enghen tijd ferræ eller mindre ære een thryy. Ffindes noger aff them i behendighett, tha skullæ the vtwise ock andre j theres sted jntages, som tilforen. Skulle forscreffne thryy fattuge siwge folk vpholdes ock foresees thorfftelighen ock hederlighen mett kost, clædher ock three gode sænge, huilke sænge skullæ være skyld fraa andre siwgefolkes sænge mett eeth sprinkell ock cledning, ock mytt ock myn kiære husfrues forscreffne Elinæ Owesdotthers naffn ock vabne skulle vare pa forscreffne sænge vtskareett ock ther omkring malett til een euig bekien-delse, at begges vore arffuinge skullæ haffue tilsyyn bode til messen ock siwge folkes sænge, at the saa til euig tijd vp-holdes, som jegk thet nü sticktett skicktett haffuer ock fun-

dærett. Skullæ ock forscreffne prior ock conuentt samesteds bewise mett dande men ock gode borgere j Randers, som til troende stande, at the forscreffne messæ ock thryy fattuge siwgefolk holdes, som fore standher. Vordher thet soo, thett gud forbiude, at forscreffne messæ nedherlegges, ock iij forscreffne fattuge folk jcke holdes vid macktt, som sagt er, tha mwe ock skulle myne arffuinge mett verdug fadher mett gud, tha værende biscop j Aarss, thes fuldmacktt haffue at taghe ighen forscreffne gaarde, gots ock fiskegaard, dock them jcke sielffue athaffue, men them leggæ til eett annett beqwemtt sted, hwor sodane gutz tieniste ock siwgefolk kunne vpholdes ock foresees. Thesse forscreffne gaarde, gotz ock fiskegaard tilbindher ock beplikter jegk migk ock myne arffuinge at frij, frelse, hiemle ock tilstande forscreffne prier, brødre ock conuentt j offteneffntt helig ands hwss j Randers ock theres efftherkomme for huer mants tiltalæ, som pa kan talæ mett rættæ, huilke gaarde, gotz ock fiskegaard forscreffne prior eller conuentt skulle ey sælie, affhende eller bortskijffte fraa them j noger modæ. Thij kiendes jegk migk eller myne arffuinge enghen deell, lod eller ræt haffue j offteneffntt gaarde, gotz eller fiskegaard effther thenne dag j noger modæ, fforbiudende alle, hwo som helst the ære eller være kunnæ, forscreffne prier, brødre eller conuent j forscreffne helig ands hwss j Randers at hindre eller hindre lade, delæ, platze, møye, vmage eller vforrettæ i noger modæ vndher gutz heffnd ock vredæ. Skedde thet sigk swo, thett gud forbiude, at nogett aff forscreffne gaarde, gotz ock fiskegaardh vortte forscreffne prier, conuentt eller theres efftherkomme j forscreffne helig ands hwss j Randers affwundhen mett noghen kirkelog, lantzlog eller mett noghen annen rettægang, tha tilbinder ock beplikter jegk migk ock myne arffuinge at vedderlege forscreffne prier, brødre ock helig ands hwss swo gott gots til lantgilde, skyld, renttæ ock beyleylighett j alle modæ, som forscreffne gaarde, gots ock fiskegaard nü forefundhen eræ, jnnen sex vgher effther thet vordher them swo affwunnen. Skall prieren j forscreffne heligands hwss j Randers haffue forscreffue firæ gaarde j Hammelløff ock fiskegaard quijtt ock frij j sitt eghett forswar, lantgilde vp atbære, j atsettæ ock aff atsettæ, gesterie

at haffue mett alle andre renttæ, retzle ock bedæ, ock myne arffuinge them encktet ther mett atbeware, vthen sware for them, om them tilsijes, ock aff then gaard i Lannæ skal prieren haffüæ sex ørtuge korn oc halftiende ß, ock myne arffuinge forswar ock gesterie aff forscreffne gaard j Lannæ alenest ock icke mere. In quorum omnium et singulorum fidem et euidens testimonium sigillum meum vna cum sigillis nobilium virorum videlicet reuerendi in Christo patris et dominj, dominj Nicolaj Clauessøn, dei et apostolice sedis gratia episcopi Arusiensis, Mauricii Nicolaj de Aagard, fratris mej, domini Eri Eri militis de Affuendsberg, Petri Eri de Vindesløff, Laurentij Magni de Thielæ et Eri Vustenje de Søbygaard, amicorum et consanguineorum meorum ad hoc specialiter rogatorum, presentibus literis inferius est appensum. Data et acta sunt hec in castro Tordop anno post incarnationem Jesu Christi filii dej millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto die lune vigesimaprima mensis Nouembris, anno episcopatus dicti reuerendi in Christo patris et dominj, dominj Nicolaj Nicolaj episcopi Arusiensis, vij^o.

Samtidig Paaskrift:

Her Axell Lawesøns ridders til Claxholm breff pa gotz i Hammelløff, j Lannæ ock pa j fiskegard hoss Randers broo.

Tillæg 7.

1497. Tingvidne angaaende nogle Vandløb i Randers¹⁾.

Alle men, thete breff seer eller høre læsse, kungøre wij Albregt Jenssen, byfoget j Randers, po Oluff Friissz vegne, Las Kleensmet, Anders Klementsens, Nis Matsen Skomager, Anders Mwmrster, Mikel Lawrissen, Cristern Hanssen, Jes Ericsen, Terkil Andersen, Søvren Hanssen, Mattis Pedersen, Las Terbensen, Bertil Mikelsen, Jes Tordsen, Cristern Tordsen och Henrik Hermynsen, bymen ibidem, kerlig met gudh, och kungøre wii alle men, the som nw ære och komme skulle, ath aar effter gudz bōrd mcdxcvij ad festum Kanuti regis tha var skicket for oss och ffor flere danne men oppo vort byting

¹⁾ Randers Raadstuearkiv i Rigsarkivet.

hederligh man Jep Mangsen, borgemestere ibidem, han ther lofflige bedis, fek och framlede et fult stantedhe tyngis vitne aff xxvij gamle troo danne men, som var Mattis Pederszen (osv.), huilke for^e xxvij danne men vitnedhe po terris gode troo, siel och rette sandhen, først for^e Mattis Pedersen, store Terkil Andersen, Pouel Scredher, Bend Jenssen, Jep Lægi, at thenum fuluitterligt var j ret gudz sandenhet oc fulwel menttis, at then rynde oc vandlob, som løber fraa Peder Skalus gyde, gud hans siel nathe, och nedher ath til then gord, som Trowels Gudz bøunner(!), gudh hans siel nathe, fordwm vdhi bodhe, som priern vdhi then heliandz hws ibidem nw j være haffwer, och swo nedher vdhi fowrdhen, ath thette for^e vandlob och rynde haffuer lobeth ther nedher vdhi trysinds tywe aar wlast och wkerdh, och aldrj the haffde [h]ørd eller spwrd antten førre eller sythen aff noget aff therris forfeernne, ath for^e vandlob haffuer lobet anderstet nedher, en [som] for standher screffuet, och aldrj hwn var forment ther nether j for^e trisinds tywe aar førre en nw for^e pri[er haffuer] forlaffd for^e ryndde, ydermere vitnedhe och for^e vj danne men, ath then ryndde oc vandlob, som løber østen optil s kirki gord oc nether j gammel then gord, som Hans Mwrmeister, gud hans siel nathe, fordwm vdhi bodhe, oc [nedher i] fowrdden, ath thete for^e vandlob haffuer lobed ther nether, som for stander, oxso j trysinds tywe aar wlast [oc wkerd]. Item vitnedhe for^e iiij danne men, som var Søvren Hanssen, Las Kleensmet, Las Terbensen, Anders Mwrmeister, ath thenom [fuluitterligt] var j ret gudz sandenhet och fulwel menttis, ath for^e rynder och vandlob haffuer lobet ther nedher j fowrd[en, som for] stander screffuet, vdhi halftridisinds tywe aar wlast oc vkerd j alle modhe. Item vitnede for^e iiij danne[mend] Anders Klementsén, Nis Matsén, Jes Tordsén, Jes Ericsén, ath thenum fuluitterligt var och fulwel mentis j ret gudz [sandhet, at det] vandlob haffuer lobet ther nether j fowrdden, som for stander screffuet, vdhi fyrityue aar wlast och wker[d]. Item vitnede och ix danne men, som var Mikel Lawrissen, Bertil Mikelsen, Cristern Hanssen, Las Gørwel, Aser Suder, [Christern Tordsén], Nis Azersén, Jep Andersen, Oluf Jenssen, ath for^e vandlob haffuer lobet nether j fowrden, som for stander screffuet,

aar wlast och wkerd. Jtem vitnedhe och for^e iij danne men, som [er] Peder Søwrensen, Mattis Pedersen, Peder Jenssen, ath thenum fwluitterligt var j ret gudz sandhet, at thete for^e vandlob haffuer lobet nether j søwrden, som for stander screffueth, vdhi xx aar wlast oc wkerd, och aldrj the haffde hørð eller spurd, at thet haffuer lobet anderstet, en som for standher screffuet. Jtem vitnete oc Nis Swaan oc Jes Lassen Temerswend, at ther loo en kiste vndher for^e prierns hws, som for^e ryndde oc vandlob løb j gømel. Then for^e kiste stood the til, ath the brød then offuer diel aff henne oc forførte then nether diel effter for^e prierns befalinghe. Ath thet swo gik och foer, thet hørðhe wij och soge, och thet vitne wij met vore jngseiel. Datum vt supra.

Pergament med 16 Segl, hvoraf 9 hele og 2 Brudstykker bevarede. Paaskrifter: leset paa Randers byetting den 22 martij anno 1613, og: leset paa Randers byetting den 7 september anno 1640.

Tillæg 8.

1498. Prior Jens Mathiesen optager St. Barbaras Gilde i Randers i Helligaands Ordenens Broderskab¹⁾.

Venerabilibus in Christo, circumspectisque viris, Senatori, Prouisoribus, Fratribus et Sororibus, ceterisque omnibus et singulis Conuiuis Conuiuii siue congregationis beatissime Virginis Barbare martiris opidi Randrusiensis Arusiensis Diocesis, presentibus et futuris, Frater Johannes Mathie presbiter et prior, ceterique conuentuales fratres Domus siue Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum dicte Arusiensis diocesis, in Spiritu Sancto recta sapere et de eius semper consolatione gaudere. Rex pacificus, cuius inexhausta est bonitas et immensa, volens sibi subditos fore pacificos et modestos, pia miseratione disposuit ciues suos per vinculum caritatis vnionis et pacis in domo domini ambulare cum consensu, ne dissentientibus pro singulis animorum motibus dissentiens quoque fieret animorum sensus, sicque jus humani federis turpiter deperiret, et dato libello repudii concordia (que nutrix est amoris vnionis

¹⁾ Langebeks Diplomatarium.

et caritatis) extra mundi terminos exularet, sic enim de primis Christi Discipulis in actibus apostolorum legimus: Erant omnes pariter in eodem loco, dum replebantur Spiritu Santo, Et erat turba hominum simul fere centum viginti. Hii autem omnes erant perseuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus et Maria matre Jhesu et fratribus eius. Et in euangelio: vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum ego sum, dicit dominus. Conuenientibus vero vobis in vnum dilectissimis in Christo Jhesu fratribus Conuiuii dicti Conuiuii siue dicte congregationis beatissime virginis et martiris Barbare opidi Randrusiensis, vt unamini consensu in sancta congregatione vestra poteritis perseuerare cum honestissimis mulieribus vxoribus et sororibus vestris, et tandem cum Maria matre Jhesu, cum sacratissima virgine et martire Barbara et Jhesu fratribus vniversis, necesse est, quod descendat super vos Spiritus sanctus gratiam tribuens prosperandi in incepto bono crescendique ad virum perfectum centum viginti et eo amplius in presenti et gloriam in futuro. Cupientes igitur nos prefati Frater Johannes Mathie presbiter et prior ceterique fratres conuentuales dicte domus siue dicti Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum dicte Arusiensis diocesis prefatum Conuiuium vestrum, vestram congregationem siue Societatem in Christo et in ecclesia proficere crescere vel augeri, aliosque Christi fideles eo audius ad vos, vestram congregationem siue Societatem confluere dictisque vestris Conuiuium, congregationi siue Societati incorporari posse pariter et connecti, quo tam vos quam se conspexerint copiosioribus gratiis confoueri, Vos prenomatos Senatorem Prouisores et Fratres Sororesque, ceterosque omnes et singulos conuiuos conuiuii congregationis siue Societatis beatissime virginis et martiris Barbare opidi Randrusiensis Arusiensis diocesis presentes et futuros (exigentibus tam vestre deuotionis affectibus quam instantiis quotidianis) ad sanctissimi ordinis Sancti Spiritus confraternitatem, nec non ad omnia et singula meritorum suffragia, que per nos et per successores nostros Priores et fratres dicte domus siue dicti Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis die noctuque fieri donauerit in eternum nostri clementia Saluatoris tenore presentium litterarum recipimus, annectimus et incorporamus, con-

dignum beneficiis vestris participationem vobis et singulis vestrum concedendo, omnium missarum vigiliarum jejuniorum orationum predicationum laborum et aliorum piorum exercitiorum, que in dicta domo siue in dicto hospitali celebrantur, fiunt pariter et aguntur. Hoc adjecto, quod intimato nobis vel successoribus nostris prioribus et fratribus dicte domus siue dicti Hospitalis pro tempore existentibus vestro siue cuiuslibet vestrum obitu vtinam salutaris iidem pro vobis et pro singulis vestrum exequiale officium nos facturos promittimus et spondemus, quod dictante regula nostra pro carissimis in Christo confratribus nostris defunctis hactenus fecerimus et amicis. Data et acta sunt hec Anno natiuitatis filii Dei secundum carnem Millesimo quadringentesimo nonagesimo octauo, die Saturni, decima mensis Februarii, nostro tali sub sigillo capitulari.

Randers Helligaandshus.

Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode.

(Slutning.)

Af Stiftamtmand **Stemann.**

III.

Klosterets indre Forhold¹⁾.

Hvor stor Randers Helligaandshuses Formue til de forskellige Tider har været, lader sig kun ufuldstændig angive, desuden veed man jo ikke, hvor meget Stiftelsen Tid efter anden har solgt fra, og om alle de Gaver, hvormed det i forskellige Testamenter betænkes, virkelig ere komne det til Gode. Kun lige da Klosteret er blevet stiftet og har faaet St. Mortens Kirke, høre vi, at dets faste Indtægter i Nutidens Penge og med disses Kjøbeevne vare c. 220 Kroner. Ved samme Lejlighed oplyses, at Indtægterne tidligere have været meget smaa. Af hvad der spredt foreligger, faar man dog det Indtryk, at Helligaandshuset senere ikke har eiet saa lidt, og det Indblik, man her faar i et Klosters Besiddelser, gjør, at man nok forstaar, at den verdslige Magt paa Reformstionstiden kunde være betænkelig overfor det Omfang, som Klostergodset antog.

Af det længere fraliggende Jordegods nævnes en Gaard

¹⁾ Til den Tak for velvillig Imødekommen, som jeg ovenfor, S. 1, Note, har rettet til Forskjellige, maa jeg endnu føie en Tak til cand. mag. J. Lindbæk for den Redebonhed og Ihærdighed, hvormed han har været mig behjælpelig med Undersøgelser i romerske Arkiver og derved gjort det muligt for mig at fremlægge hidtil ukjendte værdifulde Aktstykker.

i Vesterskov i Gjerløv Herred, Nord for Randers¹⁾, fire Gaarde i Hammeløff og en Gaard i Lannæ (Laen) i Glesborg Sogn i Diursland²⁾, tre Gaarde med Skov, Mark, Ager og Eng og et Bol i Lyngaa, Syd for Randers³⁾, en Gaard i Værum Sogn, ligeledes Syd for Randers⁴⁾ tre Gaarde i Thorpe, Nord for Mariager Fjord⁵⁾, en Gaard med Ager, Eng, Skov, Mark, Tørveskjær og Lyngslet i Torlstrop By, Vest for Hobro⁶⁾, en Gaard i Sem, Nord for Randers⁷⁾, en Gaard med Skov, Mark, Ager, Eng, Hede, Mose, Fægang og Fiskevand i Volby, Syd for Frijsenborg⁸⁾, en Gaard i Glesborg og et Bol i Homaa, atter i Grenaa Egnen⁹⁾ »Stenhuset« ved Søen ved Fussingø¹⁰⁾, to Gaarde i Folslev (Fuglslev) henad Ebeltoft til¹¹⁾ og Gaarden Vindbjerglund, Nord for Randers¹²⁾. Foruden disse 20 Gaarde, »Stenhuset« og 2 Bol findes i Dokumenter endnu omtalt en Gaard, hvis Navn og Beliggenhed ikke oplyses¹³⁾, samt en Deel uspecificeret Gods¹²⁾. Overhovedet synes Frederik II's Brev af 1562¹⁴⁾ med disse Udtryk »att ther er møgitt Godz kommet fraa fortⁿ hospital till Adelen oc andre vore Under- saatte, en part for Kiøb och somt for pant och wdi andre maade hospitalit mett wrette frauendet,« at stadfæste, at Klosterets Eiendomme have været betydelige¹⁵⁾. Endelig

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 87--88.

²⁾ Tillæg 6.

³⁾ Tillæg 9.

⁴⁾ Hofmans Fundatser II. 393.

⁵⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88--89.

⁶⁾ Tillæg 11.

⁷⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 82.

⁸⁾ Tillæg 12.

⁹⁾ Ældste danske Arkivregistrarer. II. 107.

¹⁰⁾ Danske Mag. 3. Række V. 46.

¹¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V. 488.

¹²⁾ Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535--1550. S. 229.

¹³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 89.

¹⁴⁾ Tillæg 16.

¹⁵⁾ Det har desværre vist sig umuligt at faa oplyst, hvad Aarhus Hospital 1558 har faaet Lov til at beholde af det gamle Randers Helligaandsgods.

viser samme Konges Brev af 2. Juni 1573¹⁾ at Klosteret har havt Lyngslet og Tørveskjær i Asferg og Kaatrup i Nørhald Herred. Hvor mange af nævnte Eiendomme Klosteret selv dyrkede, findes ikke oplyst. Flere af Gavebrevene anføre udtrykkelig, hvem der i Øjeblikket boede paa Gaardene, og hvilken aarlig Rente og Landgilde deraf svaredes tildels i Naturalier: Rug, Byg, Havre, Smør, Svin, Pligtarbeide, Gjæsteri.

Umiddelbart udenfor Randers By har Helligaandshuset yderligere eiet mindst 5 Enge, 2 Abildgaarde, 2 Kaalgaarde, en Have, en omflydt Holm, 8 Fiskegaarde og Priorens Ladegaard²⁾. Det meste af dette Gods laa ikke langt fra Vesterport, hvorfor det ogsaa er meget forklarligt, at Ladegaarden fandtes netop herude.

Endelig komme vi til Klosters indendørs Jordegods. Her har det havt en Eiendom formentlig paa Vestergrave³⁾. Desuden har det eiet nogle Abildgaarde, Haver og Jorder, flere Borgergaarde, St. Mortens Kirke med dennes Indtægter og den Nord for denne liggende Præstegaardsjord og »Priorgaarden«⁴⁾. Fra 1505 eiede Helligaandshuset den umiddelbart Vest for Klosteret liggende Del af Byens Vold, Grave og Planker⁵⁾.

¹⁾ Stadfeldts Beskrivelse over Randers. 282.

²⁾ Stadfeldts »Randers Bys Diplomatarium« 274. Kirkehist. Saml. 4 R. V. 500. Danske Mag. 3 R. V. 23. Tillæg 5, 6, 11 og 16.

³⁾ Tillæg 7 »then rynde oc vandlob, som løber fraa Peder Skalus gyde . . . och nedher ath til then gord . . . som priern vdhi then heliandz hws ibidem nw j være haffver . . . I Randers Skattebog af 1567 omtales »skalloffgiude« paa Vestergrave, altsaa tæt ved Fjorden.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 766 og 4. R. V. 79 og 372. Tillæg 17. — I Randers Tingbøger 1687—88 S. 174—75 og 1691—1693 S. 7, 11 og 20 nævnes en »Hellig Aands Gyde«, der løber nord for og parallel med St. Mortens Kirkegaard fra Øst til Vest og ender blind i Vest. Den maa antages at være det nuværende Intestræde. Randers Hospital oppebærer stadig en Afgift af 5 Kr. 32 Øre »af den forrige Have Nord for St. Mortens Kirke, nu bebygget«.

⁵⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 77.

Selve Klostret har rimeligvis ikke altid ligget paa samme Plads. Da det stiftes, bestaar det kun af Byens ældre uanseelige Helligaandshus, og der er strax Tale om, at der skal bygges mere¹⁾. Da nu Skjødet af 1527 omtaler Salg af et aabenbart nedlagt Helligaandskapel, der ikke en Gang har noget med en Kirkegaard at gjøre, ligger den Slutning formentlig nær, at dette er Byens ældste Helligaandshus, som i Tidens Løb er opgivet, da det er blevet for lille. Det kunde da have været indrettet saaledes, som Brune²⁾ beskriver de allermindste Helligaandshospitaler: et Hus paa en eller to Etager, med hvilket et Kapel var sammenbygget saaledes, at de Syge vare i Stand til at overvære Gudstjenesten. En senere Paategning paa Skjødet af 1527 viser, at Bygningen var et Stenhus, og af Skjødet fremgaar endvidere, at dette har ligget Vest for et Hærstræde, altsaa for den Hovedgade, der endnu gaar igennem Byen og dennes Torv fra Nord til Syd. I Randers gamle Tingbøger³⁾ og Randers gamle Kirkebog⁴⁾ omtales gjentagne Gange et Stenhus Vest for Torvet »imod Nørport«, hvilken sidste laa tæt ved Torvet for Enden af Hærstrædet, imellem nuværende Provstestræde og Fabrikstræde, og det er vist ikke usandsynligt, at der endnu kunde være Rester af dette i Behold her paa dette Strøg i en af Gaardene mellem Torvestræde og lille Skidenstræde.

Hvorom Alting er, saa har det Randers Helligaandshus, der 1505 faar en Del af Byens »Vold, Graffue oc Plancker«, ikke ligget her ved Nørreport. Det er ikke usandsynligt, at det en Gang har været paatænkt at lægge det Nord for den nyopførte St. Mortens Kirke, men ende-

¹⁾ See Tillæg 3* quod eiusdem capelle fructus adeo tenues erant quod illius structuris ac edifiitiis competentibus non suppetebant

²⁾ S. 124.

³⁾ f. Ex. Randers Tingbog 1621 den 9. April og 9. Juli.

⁴⁾ Fra c. 1600, S. 15 b.

lig have, om ikke andet, saa hygieiniske Grunde¹⁾ vel gjort Udslaget og foranlediget, at Klostret er blevet lagt umiddelbart indenfor Byens inderste vestlige Grav²⁾. Overenskomsten af 1505 i Forbindelse med Terrainforholdene viser, at det

1) Brune 385, hvor der som Indvending imod at flytte Polignys Helligaandshus ind i Byen 1436 anføres: «le nouvel hôpital était peu favorable aux malades, n'ayant ni cour, jardin, place, rivière comme en son ancien emplacement, »dont par tems de chaleur et pèdémie (épidémie) se pourroient ensuir grants maladies, infections d'air, mortalités et autres inconveniens»

2) Den middelalderlige Bygning, der er bleven restaureret under Navn af «Helligaandshus fra 1434,» skylder, som tidligere paavist (Kirkehist. Saml. 4. R. V. 68 f. f.), kun et Postulat fra det ukritiske 18de Aarhundrede sit Navn. Husets Størrelse passer ikke til det fattige Helligaandshus fra den første Periode, og Beliggenheden hverken til første eller anden, idet det hverken ligger lige Vest for Hærstrædet eller lige Øst for Graven. Endvidere er der Intet i dets Indretning, der tyder paa et Kloster og Hospital. Tvertimod synes Bygningen med Sal foroven, med Adgang til denne alene udvendig fra (ved «Restaureringen,» der overhovedet er foretaget vilkaarlig, er dette Forhold helt forandret) og Kjøkken forneden ganske at svare til det Indtryk, man faar af Middelalderens Herregaarde. («Danmarks Riges Historie» II. 225 og Professor Dr. Jul. Dieffenbacher: «Deutsches Leben im 12ten Jahrhundert.» 134 f. f.). Som Kuriosum kan endnu anføres, at der i den er fundet flere af de oprindelige Privether, der alle vende mod den Plads, der tidligere var Gaardsrum, saa at de altsaa aldrig have kunnet genere Borgerne; endvidere omtales 1542 (Erslev og Møllerup: Danske Kancelliregistr. 1535—50 S. 225) her i Nærheden en Rende, der paa ingen Maade lader til at volde Borgerne Ulempe; altsaa vilde der ikke have været Anledning til herfra 1505 at søge tilveiebragt et forøvrigt umuligt Afløb til Graven. St. Mortens Kirke ligger endelig ikke saa nær, at der er naturlig Grund til, som man har villet, af Beliggenheden at søge nogen Forbindelse mellem de to Bygninger. Sluttelig give Randers Tingbøger Postulaterne fra 18de og 19de Aarhundrede ikke ringeste Medhold. Et Skjøde af 20. Novbr. 1615 viser saaledes, at Bygningen næppe 80 Aar efter Reformationens Indførelse ikke har haft noget Navn, der knyttede den til Helligaandsordenen. Det samme er Tilfældet med Skjøder fra 1671 og 1716. Bygningen kaldes allevegne kun Stenhuset, undertiden tilføies «i Kirkegyden.» Ikke en Gang Ordet Helligaandsgyde forekommer her. — Jeg haaber ved Leilighed at komme nærmere ind paa disse Skjøder.

maa have ligget her. Disse sidste ere nemlig i Byens nordvestlige Del saaledes, at man kun har kunnet skaffe Afløb ud til Graven — hvilket udtrykkelig fordres med Hensyn til en Rende fra Stegerset — naar dette blev meget kort. Stegerset og Refektoriet, hvilke altid laa i meget nær Forbindelse med hinanden, maa derfor have ligget ganske tæt ved Graven. At Sygesalen og Brødrenes Sovesal ligeledes har ligget her, fremgaar deraf, at de Syges og Brødrenes Privether ifølge samme Dokument skulde bygges ud over Graven. Hvor der hos Viollet-le-Duc¹⁾ angives Privether paa Grundrids af Klostre, ligge de altid i Nærheden af Sovesalen, og det er vist urimeligt at betvivle, at man i Randers har taget et lignende Hensyn til de Syge.

For Tiden findes der her (i Nærheden af St. Voldgade) ingen Klosterlevninger, og dette var aabenbart allerede Tilfældet i sidste Halvdel af 16. Aarh. Som tidligere nævnt, lade de ikke til at existere 1558, og i Randers Tingbøger 1587, 1598 og 1599 findes nogle Synsforretninger m. m.²⁾ over Byens Mur og Vold, hvilke ganske rigtigt heller ikke vise mindste Antydning af nogen Klosterlevning op til disse, og det uagtet Synsmændene have passeret hele Terrainet fra Nørreport til Vesterbro, hvor Klostrets »Mwre oc Husse« efter Overenskomsten af 1505 har ligget. Umiddelbart op til Muren er alting Byjord, og paa denne skal være »IX alen wiidt frii Rum inden muren.« De Bygninger, som Synsmændene træffe paa indenfor Byjorden, ere Staldhuse og andre Udbygninger til Borgergaarde. Umiddelbart Nord for Vesterbro lader der til alene at have været en Vold, hvis Bredde for oven var c. 14 Alen. Indenfor denne løber et Stræde (den nuværende Store Voldgade) til Hou-

¹⁾ Dictionnaire de l'architecture.

²⁾ »Samlinger for jydsk Historie og Topografi« 3. R. II. 203 f. f. Skulde »thet almindelige stræde, som bør ath løbe fra vestre bro och ind adt houmeds gaden« (nysnævnte Samlinger 217) være identisk med den Gade »østher fra wort Closter till beggy Herstradher, søndher oc nar paa Clostheress iord,« til hvis Anlæg Klosteret 1522 havde forpligter sig?

meden, og atter indenfor dette Stræde ligger et Stykke »øde Jord,« før man endelig mod Øst støder paa nærmeste Borgergaard.

Da det imidlertid er bekjendt, at Christian III i Aarhundredets Midte forstærkede Byens Befæstning og anlagde Slotsmøllen, hvorved vitterligt anden Eiendom led Skade¹⁾, saa er der al mulig Grund til at tro, at Klosterbygningerne ere forsvundne ved denne Leilighed, ganske som man har set Eksempler paa adskillige andre Steder²⁾.

Randers Helligaands Kloster har ikke hørt til de største. De mellemstore Helligaandshuse beskrives i Hovedtrækkene saaledes³⁾: der var to Afdelinger; den ene indeholdt den fælles Sovesal, Refektorium og Kapitelsal; den anden, det egentlige Hospital, pleiede at have en stor Sal med Plads til indtil 4 Rækker Senge; efter Guis Regel Cap. XIII skulde der i denne ogsaa kunne holdes Gudstjeneste⁴⁾. Endelig havde de et Kapel med Kirkegaard og en Have med Mur omkring.

Om Indretningen af Randers Helligaandshus foreligger der desværre ikke mange Oplysninger, men ved at supplere disse med, hvad der kjendes andet Steds fra, og med de Vink, som Augustins⁵⁾ og Guis Regler⁶⁾ give, kan den dog gjøres nogenlunde anskuelig. Af Sygesale, der jo

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—1555 S. 256 under Datoen 21. Sept. 1553.

²⁾ I Beaune raseres 1358 en Del og i Vaucouleurs 1375 det allermeste af Helligaandshusene for at give Plads til disse Byers Mure og Grave. Brune 349 og 403. — I Hildesheim forsvinder to Klosters og et Hospital 1546 og 1547 af samme Grund. Wachsmuth: »Geschichte von Hochstift und Stadt Hildesheim« 155. — I Erfurt skete noget ganske lignende 1550 med et Hospital. Dr. C. Beyer: »Zur Geschichte der Hospitäler und des Armenwesens in Erfurt« 6. Ligeledes i Lübeck i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede med Gjertruds-Hospitalet og i St. Jørgens-Hospitalet. Dr Brehmer: »Die Befestigungswerke Lübecks« 73 og 83.

³⁾ Brune. 124.

⁴⁾ Brune. 102.

⁵⁾ M. Heimbucher: »Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche.« I. 446.

⁶⁾ Brune. 85. ff.

maatte være det for Klosteret særligt karakteristiske Lokale, haves endnu flere Prøver. I Moderhuset San Spirito in Sassia udgjør den saaledes et eneste Rum fra Gulv til Tag og har Senge i seks lange Rækker¹⁾. Viollet-le-Duc²⁾ beskriver en Række gamle franske Sygehuse, der ogsaa vise sig at være indrettede væsentligt efter samme Princip. I den lille By Tonnerre's Hospital fra c. 1300, der er det mest storslaaede, er Sygesalen c. 30 Alen bred og c. 150 Alen lang. Den indeholdt 40 Træværksceller, der vare en Slags Alkover, som hver rummede en Seng. I den ene Ende af Salen i en Korrunding var Høialteret under en Hvælving og til hver Side af dette et mindre Kapel. Hospitals-salen optog hele Bygningen fra Jorden lige op til Tagryggen. Langs Væggene var der et Galleri, hvorfra man kunde holde Øje med hver enkelt Seng og aabne Salens store spidsbuede Vinduer. Der var sørget for god Ventilation, og Sengene vare anbragte saaledes, at Lyset ikke kunde genere Lemmerne. Afløbet fra Stiftelsen foregik igjennem to underjordiske Render ud til en Flodarm, som løb tæt forbi. Paa en gammel Afbildning af Helligaandshuset i Dijon³⁾ ser man ogsaa ind i et høit Rum med flere Senge og Vugger, ved Kaminen sidde Fattige og varme sig, paa Taget hænger Klokken, og baade her og paa en Gavl kneiser Ordenskorset.

Nærmere ved vore Grændser, i Lübeck, finde vi endnu den Dag idag et udmærket Exempel paa en Helligaands-Sygestue. Fra et Torv gaar man igjennem et stort Kapel lige ind til denne, der udgjør et eneste meget høit Rum. For Øieblikket bor 128 Lemmer af begge Kjøen i denne Sal anbragte i 4 lange Rækker aflukkede Soverum. En endnu eksisterende Indskrift under et stort Krucifiks midt i Salen fortæller, at her fra 1312 har været holdt Gudstjeneste⁴⁾.

¹⁾ Brune. 282 ff. Af Salens Fløie ere flere fra Sixtus IV's Tid.

²⁾ Dictionnaire de l'architecture. VI. 103. ff.

³⁾ Brune. Planche IV.

⁴⁾ Indskriften lyder saaledes: »Notum sit omnibus, quod anno Domini M. C. C. C. XII. obiit Henricus de Cosfeld, qui presens

Det lader til, at Wismars Helligaandshus og mange andre have været bygget efter samme Princip, og at de ofte senere ere holdte for Pakhuse, hvortil de ogsaa udmærket maatte egne sig¹⁾.

Fra Sverig veed man, at Stockholms Helligaandshus har havt »sjukstuga« som en særlig Bygning²⁾, ligeledes skulde det St. Anna Hospital i Åhus, som Claus Denne 1524 vilde bygge, have sit særlige Hus for Syge³⁾.

Som det var at vente, lader det til, at man har brugt samme Indretning af Sygesalen i Danmark. Af Sygestuen i Nykjøbing paa Falster haves saaledes følgende Beskrivelse: »I Helligaandshuset eller Helligaands Kapel i Nykjøbing paa Falster fandtes der i Sygesalen en Række aflukkede Celler eller egentlig Sengesteder med Aabning ud imod Kapellet, hvor man antager, at de mest affældige og skrøbelige Hospitalslemmer have havt deres Leie, indrettet paa den Maade, for at de, uden at flyttes, kunde bivaane den daglige Gudstjeneste, der holdtes i Kapellet.⁴⁾«

Det er nu saa heldigt, at der i Gavebrevet fra Axell Lawessøn (Brock) fra 1496⁵⁾ gives os et lille Indblik ogsaa i Randers Helligaands Klosters Infirmaria. Han stifter en Messe og bestemmer, at 3 fattige Syge skulle underholdes i Klostret »mett Kost, clædher ock three gode sænge, huilke sænge skullæ være skjild fraa andre siwge-folkes sænge mett eeth sprinkell ock cledning.« Den Omstændighed, at der har været Plads til uden Ulempe yderligere at anbringe 3 Senge med »sprinkell ock cledning,«

altare comparavit, et idem cum vicaria perpetua dotavit. Orate pro animo ejus, ut cum Deo regeret sine fine. Amen.« Velvillig Meddelelse af Økonomiraad H. Eckhoff i Lübeck.

¹⁾ Haupt: »Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein.« II. 320.

²⁾ Hedqvist: 84.

³⁾ Hedqvist: 138.

⁴⁾ Chr. Molbech: Nordisk Tidsskrift. I. 593. Afbildning findes i Traps Danmark, 3die Udg. III. 152.

⁵⁾ Tillæg 6.

tyder paa, at Salen har været ganske rummelig. Giveren viser sig som en forsigtig Mand, idet han betinger, at naar nogen af de tre 3 fattige Syge findes i »behendighett» (om dette skal betyde forstilt Sygdom, Uorden eller om det mulig kan forklares som Sundhed, maa staa hen), skal han udvises og en anden indtages, og desuden forlanger, at der paa Sengene skal males »til een euig bekiendelse, att begges vore [hans og hans Hustrus] arffuinge skullæ haffue tilsyyn bode til messen ock siwge folkes sænge, at the saa til euig tiid vpholdes, som jegk thet nu sticktett skickett haffuer ock fundærett.« Forøvrigt foreskriver han, at »mytt ock myn kiære husfrues, forscreffne Elinæ Owesdotthers, naffn ock vabne skulle vare pa forscreffne sænge vtskareett.« Altsaa Axell Lawessøns Vaaben med Spids i Skjoldet og Speile med Paafuglefjer over Hjelmen¹⁾ og Eline Lunges med Lillierne har pranget i Snitteværk og efter Tidens Mode med Skjoldene stillet paa Skraa i Randers Helligaandshus Sygestue.

Iøvrigt ses Klostret ogsaa 1517 at have faaet en god opredt Seng efter Ærkedegnen i Aarhus, Dr. Morten Krabbe²⁾.

Kapellet, som intet Kloster kunde undvære til den daglige Gudstjeneste og mindst Helligaandshusene, maa have dannet en integrerende Del af Klosterbygningerne. Dokumenterne omtale nemlig, som tidligere paavist, gjentagne Gange tildels daglig Gudstjeneste i selve Helligaandshuset. Altrenes Antal i denne Klosterkirke er uoplyst³⁾. Brødrene have selvfølgelig haft Brug for flere Kalke. Foruden den endnu eksisterende fra 1492 testamenterer Mogens Gøye 1514 »et helt Messedickt med kalck og Disk« til Helligaandshuset⁴⁾. At de have haft Monstrans til Guds

¹⁾ Danmarks Adelsaarbog VI. 101.

²⁾ Dyrskøtts Brevbog fol. 158.

³⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88 omtales »vor Frue altere udi vor Kirke for neden for vor chorsdør paa den nørre side.« Om der her sigtes til St. Mortens Kirke eller til selve Klosterkirken, kan ikke oplyses.

⁴⁾ Desværre har det ikke været mig muligt at faae oplyst, hvad »Messedickt« betyder.

Legems Fest, er en Selvfølge. Ellers veed vi kun, at selve Helligaandskapellet maa have havt en Prædikestol, da der er bleven holdt Prædikener deri¹⁾. En Kirkeklokke har der været; maaske ogsaa et Klokketaarn, et saadant nævnes jo udtrykkeligt som en Bestanddel af det Helligaandshus, der skulde oprettes i Haderslev.²⁾ Om Altrenes Antal i St. Mortens Kirke foreligger der kun lidet. Der har foruden Høialteret vel været et Lægmandsalter, Helligkors Alter, nedenfor Korsranken; dernæst omtales et Alter i Taarnet paa den nørre Side³⁾, og i Kong Hans's Kapel har vel været et for Johannes. Forøvrigt er Spørgsmaalet om, i hvor stor Udstrækning Klosteret har benyttet St. Mortens Kirke, dunkelt. Der synes at have været noget abnormt ved det hele Forhold. Det er heller ikke givet, om dette i Klosters korte Levetid altid har været det samme.

Med Hensyn til Brødrenes Pligter og Kjærlighedsarbejde kan Ordensreglen vejlede os. Om den daglige Gudstjeneste siger denne⁴⁾: »Tidlig om Morgen, som det er Skik og Brug i Klostrene, kalder Klokken Brødrene til Kirken for at forrette den kanoniske Gudstjeneste. For at denne ikke skal forstyrres, er der den dybeste Taushed paabudt i Helligdommen. Er det nødvendigt og kan det ikke op-sættes at meddele et eller andet, saa sker det i hviskende Tone I Kapellet indtage Klerkene deres Pladser bag Magisteren og Prioeren efter deres Vielses Rækkefølge; efter dem komme Lægbrødrene og til sidst Oblaterne, som ikke bære Ordensdragt. Klerkene synge det hele Officium efter den romerske Kuries Ritual. De staae op om Natten, paa samme Tid som de andre Ordensfolk i Byen, for at synge Ottesangen. Til Morgengudstjenesten føie de den hellige Jomfrus Bønner. Om Morgen efterfølges Dagsbønnerne og de til den hellige Jomfru af Konventmessen, der feires paa Omgang af alle Præsterne. Er der tilstrækkelig

¹⁾ Tillæg 8. ²⁾ Tillæg 2.

³⁾ Tillæg 6. ⁴⁾ Brune. 101 ff.

mange Klerke til Stede, assistere to af dem Præsten som Diakon og Subdiakon. Aftengudstjenesten bestaar af Vesper- og Komplet-Bønner. Lægbrødrene erstatte det liturgiske Officium ved at bede enkelte Fadervor. De bede hver Dag Hundrede og tre og tredive. De, som ere fraværende fra klostret, ere underkastede samme Forpligtelse. Om Søndagen tage de Syge ogsaa Deel i Gudstjenesten. De fungerende Præster og de andre Klerke, fulgte af Brødrene, begive sig i Procession til den store Sal, og der frembæres det hellige Messeoffer, eller man nøies med at synge Dagens Epistel og Evangelium. Naar Prioeren bringer den hellige Nadvere til de Syge, ledsages han af en Diakon eller Subdiakon. I Mangel af en af disse Assistenten gaar en Lysebærer foran Prioeren med en brændende Kærte og en Svamp fyldt med Vievand.« Augustinerreglen indskærper, at disse Kirketjenester skulle ske med virkelig religiøs Alvor. Det hedder: »Beder til de fastsatte Timer og Tider . . . men naar I bede, skal Eders Hjerter ogsaa mene, hvad Eders Mund udtaler. Synger ikke andet, end hvad der er foreskrevet . . .«¹⁾.

Overfor de indlagte Syge og Svagelige paahvilede der Brødrene særlig Pligt til religiøs Omsorg. Inden Indlæggelsen fordredes det derfor ogsaa, at hver skulde tages til Skrifte og til Alters, og formentlig har den daglige Sjølepleie med ret hyppig Sakramentsforvaltning (i alt Fald vel Skrifte) krævet ikke ringe Arbejde fra Brødrenes Side — om Randers-Konventet da har gjort sin Pligt samvittighedsfuldt. Uvisheden om Lokalitetsforholdene og Mangel paa bestemte Angivelser bevirke, at vi ikke kan godtgjøre, om de Senge-liggende have haft Leilighed til Overværelse af anden Gudstjeneste end den bestaaende om Søndagen. Til deres som til Broderskabets Opbyggelse maatte dog den Bevidsthed tjene, at Bønnerne og Messerne i Kirken kom dem til Gode, lige saa vel som den sikre Udsigt til en Jorde-

¹⁾ Heimbucher, I. 447.,

færd med fuld kirkelig Høitidelighed »som en af vore egne Brødre» ¹⁾ har været en Trøst.

Allerede det borgerlige Helligaandshus havde særlige Messer, nemlig en for Guds Legeme — Torsdag efter Trinitatis —, til hvis Ære den pragtfuldeste katholske Kirkefest jo feires, og en Messe den 23. October for den populære St. Søren. Fra den Tid, da Stiftelsen blev Kloster, voxede med Gaverne ogsaa Forpligtelserne til Messer, som skulde holdes dels i Klostret dels i St. Mortens Kirke. Efterhaanden kom selvfølgelig til de daglige Konventsmesser et ikke ringe Antal særlige »til evig Tid» funderede Motiv- og Dødsmesser. I Dokumenterne betinge Giverne sig jo stadig Messer eller »Begængelse med Vigiliis, Messer og anden Gudstjeneste«, undertiden ogsaa særlige Bønner og Processioner. Det maa dog bemærkes, at det ikke altid er klart, om de i Dokumenterne omtalte Messer ere særlig stiftede, eller det blot forlanges, at de i Klosteret holdte Messer ved Præstens Intention skal særlig appliceres paa bestemte Personer eller angivne Helgener og Mysterier. Exempelvis nævne vi efter Dokumenterne: hver Uge en Messe for Kong Hans og hans Slægt; ved Midsommertide, Dagen efter første Søndag efter Trinitatis, »Begængelse med Vigiliis og anden Gudstjeneste.« At denne sidste kunde komme i Kollision med St. Hans Dags Høitidelighed ligger lige for, og er ogsaa, som tidligere omtalt, uden Held bleven benyttet som Paaskud for Klostret til at forsømme denne Forpligtelse ²⁾. Endvidere skal holdes sungne Messer »aff the helig Trefollighett huer othensdag« ³⁾ og »aff vors herres Jesu Christi helige fæm vnder huer fredag« ⁴⁾. Senere kommer hertil en Messe hver Mandag og en »begjængelsse« i Februar »den første søndag efter Kyrmisdag med vigiliis om søndag aften og messer om

¹⁾ Tillæg 8.

²⁾ Danske Mag. 3. R. V. 23.

³⁾ Tillæg 5.

⁴⁾ Tillæg 6.

anden dagen med alle epistler.«¹⁾. Yderligere optages nogle Ugedage med Messetjeneste 1514, nemlig hver Tirsdag (for St. Anna, Datidens Modehelgeninde), Onsdag (for alle kristne Sjæle), Torsdag (for Guds Legeme) og Lørdag; desuden forlanges, at Præsterne skulle synge »aff Jomffru Marie bedrøffuelse,« »gaude mea« og »aue domina«²⁾. Fra Klosters Procestid erfarer man, at det derhos har havt Forpligtelse til at holde 2 Messer en Dag i hver Uge³⁾, og endelig har det paataget sig i alle »messer og begiengelse«, der holdes i Helligaandshuset i Randers, at bede for »myn [Jens Nielsen af Reystorps] ock myn kiære husfrues Elne Moensdotters siele, for myn faders Niels Christienssøns, ridder, aff Kiølby, ock Giertrud Nielsdotters, myn kiære moders siele, for verdug faders biscop Jensess siell af Aars, for alle myne sytskenes ock arffuinges siele ock for alle cristne siele til euige tijd«⁴⁾. Naar der til disse tilfældigt opbevarede Exempler føies Dødsmesserne »efter vor Regels Bud for vore elskede i Kristus afdøde Medbrødre og Venner,« og paa lignende Maade for Medlemmer af St. Barbara Gilde i Randers⁵⁾, samt alle Kirkefesterne, have Munkene formentlig havt nok at varetage i kirkelig Henseende, og, som i alt Fald Processen med Anne Jacobs viser, mere end Brødrene have fundet for godt at efterkomme.

Om Helligaandshusets Kirkegaard har ligget umiddelbart ved Stiftelsen, maa staa hen. Klosterkirkegaarde laa jo overhovedet ikke altid indenfor Klausuren, undertiden endog saa langt borte, at Ligene maatte kjøres derhen⁶⁾. Intet af de Dokumenter, som vedrøre Topografien af Randers Helligaandshus, antyder Tilstedeværelsen af en Helligaands

¹⁾ Kirkeh. Saml. 4. R. I. 89.

²⁾ Kirkehist. Samlinger 4. R. I. 82.

³⁾ Ny kirkeh. Saml. V. 487—88.

⁴⁾ Tillæg 9.

⁵⁾ Tillæg 8.

⁶⁾ Otte: I. 101.

Kirkegaard inde i Byen. Saaledes viser Dokumentet af 1527, hvorved et Helligaandskapel sælges, at der ialt Fald paa den Tid ikke er nogen Kirkegaard ved dette. Heller ikke ved foretagne Gravninger vides der at være fundet Spor til saadan Kirkegaard i Byens vestlige Deel. Naar dertil føies, at ingen af de gamle Kirkegaarde, der ere fundne inde i Byen, kan henføres til Helligaandshuset, bestyrkes man i den Antagelse, at Randers Helligaandshus Kirkegaard ligesom den i Flensborg¹⁾ har ligget udenfor Gravene. I Terrainet udenfor Byens vestlige Grave er der fundet Levninger af Kirkegaarde, hvis Historie er ubekjendt, den ene øst for Steen Blichersgade og nord for Søren Møllersgade²⁾, den anden syd for Vestergade omtrent lige nedenfor Steen Blichersgade. Sidstnævnte Terrain, der 1782 solgtes fra Randers Hospital og hvoraf endnu svarer Jordskyld til dette, hedder i dettes Jordebog fra gammel Tid »Capelhaven«³⁾.

Kapitelsalen og Refektoriet pleiede at være Klostrenes prægtigste Rum. Man kjender intet til, hvorledes disse have set ud i Randers. Mon man dog ikke tør tænke sig, at de har været smukke hvælvede Sale? At saadanne i danske Helligaandshuse ikke have været ukjendte, vise jo Levningerne af Kjøbenhavns og Aalborgs Klostre. I Refektoriet har der været en Læsepult. Kapitel 4 i Augustiner-Reglen formaner udtrykkelig Brødrene: »Naar I gaar til Bords, saa hører, indtil Maaltidet er forbi, efter, hvad der læses høit for Eder efter Sædvane, uden Støien og høirøstet Tale, saa at ikke blot Eders Mund tager Føde til sig, men ogsaa Eders Øren hungre efter Guds Ord⁴⁾.

¹⁾ Holdt: »Flensburg früher und jetzt« 246.

²⁾ See ogsaa »Randers Amtsavis« af 6. Marts 1899.

³⁾ Muligvis kan »Capelhaven« ogsaa have hørt til St. Jørgens Gaard og St Hans Kapel, som 1562 blev lagt til Randers Hospital, og hvis Beliggenhed jo endnu aldrig er bleven konstateret.

⁴⁾ M. Heimbucher I. 447. Brune. 107.

Desværre har man ikke noget Spisereglement for Helligaandsklostret, ei heller Regnskaber eller deslige, hvoraf kunde fremgaa, hvorledes Forpleiningen har været. Dog omtales i Overenskomst af 1523¹⁾ en aarlig Afgift fra Byen af 1 Tønde Helt m. m. til de Fattige i Helligaands-huset. Dettets Lemmer skulde overhovedet have deres Maaltider, der meldtes ved Klokkeringen, før Brødrene fik deres²⁾. Iøvrigt havde Klostret rig Lejlighed til at faae Randers Laks og anden Fisk, Vildt og Frugt m. m. fra dets Fiskegaarde, Skove, Abildhaver og Kaalgaarde, saa at det kan antages, at der har været fuldt op at bestille i Stegerset, selv om Refektoriets Bord ogsaa udenfor Faste-tiderne efter Regelens Paabud skulde være meget tarveligt, og f. Eks. Kjødspiser kun vare tilladte Tirsdag, Torsdag og Søn-dag foruden Juledag³⁾. Augustinerreglen regnes jo ikke til de særlig strænge, og Ordensreglens Kapitel 3 og 4 forud-sætter ogsaa, at der ved Forpleiningen skal tages Hensyn til, hvad den enkelte Broder kan taale. »Spæger Eders Kjød ved Fasten og Afholdenhed i Spise og Drikke, saa vidt Helbredet tillader det.« »Naar de, der paa Grund af deres tidligere Levemaade ere svagelige, erholde noget bedre Kost, skulle de andre ikke tage dette fortrydeligt.« Selvfølgelig maa Klostret have havt omfangsrige Forraads-kamre. Hvor storartede saadanne kunde være i et dansk Helligaands Kloster, vise de endnu tilstedeværende hvælvede Kjældere i Hospitalet i Aalborg.

Til ovennævnte Lokaler maa endnu føies det fælles Klædekammer⁴⁾, den fælles Sovesal, hvor Skatmesteren

¹⁾ Rosenørn: »Greve Geert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris.« 178 og 431.

²⁾ Brune. 103.

³⁾ Brune 106.

⁴⁾ Brune 110. — Til hvad foran S. 4 er bemærket om Dragten maa endnu føies, at der ikke foreligger noget Positivt om, hvorledes denne har været i Norden, men der er vel Grund til at tro, at man ogsaa her har fulgt Guis Regel. I Sverig vilde man idetmindste klædes ligesom i Rom (Hedqvist 109). Efter Guis Regel var

efter Ordensreglen skulde have Klosters Pengekiste staaende ved sin Seng¹⁾, og en Badstue. Regelmæssige Bade betragtedes i Middelalderen som nødvendig Livsfornødenhed og vare ligefrem forudsatte i Augustinerreglens 9de Kapitel. At der i Randers Helligaandskloster ogsaa gaves »Sjælebade« — stiftede for en Sjæls Frelse — med en Hjertestyrkning under eller efter Badet²⁾, ses af Mogens Gøyes Testamente: »Item fattigt folck ibidem [i Randers] iij Sielleboede (!) med Mad och øll och huer en huid.«

I Helligaandshuset har der selvfølgelig som i alle Klostre været en Skrivestue³⁾; forskellige Dokumenter ere udfærdigede i Randers Helligaandshus⁴⁾.

Maaske har der ogsaa været et Bibliothek. Augustinerreglens Kapitel 9 omtaler et saadant som noget givet, endog med en bestemt fastsat Time for Udlaan til Brødrene⁵⁾.

Hvorledes Sygepleien foregik, derom mangler alle Oplysninger. Søstre som i Aalborg Helligaands Kloster nævnes aldeles ikke i Randers. Hvad Brødrenes Antal angaar, veed vi kun, at der paa et ikke nærmere angivet Tidspunkt har været 8⁶⁾. Augustinerreglens 9de Kapitel forudstæter, at Klostret har en særlig uddannet Læge. En saadan kan man dog ikke antage, at der har været i Randers. Der fandtes i det nordlige Europa i Middelalderen kun meget faa faglærde Læger. Her var jo endnu ingen Universiteter, og selv da disse bleve oprettede, var den medi-

Talaren (Soutanen) himmelblaa og Kappen sort. Først fra Carl Borromeo's Tid (1538—84) antage Brødrene den almindelige sorte Præstedragt, der dog tildels var fodret med Blaafarvet (Brune 95 ff.)

¹⁾ Brune 107 ff.

²⁾ G. v. Below: »Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum.« 62.

³⁾ Otte. I. 172.

⁴⁾ Tillæg 5; Kirkehist. Saml. 4. R. I. 88—89. Rosenørn omtaler S. 173 Note 3, at Gavebreve findes udfærdigede i »Præstestuen« i Randers Helligaands Kloster, men henviser ikke til, hvor de findes, og har ikke kunnet oplyse noget herom.

⁵⁾ Heimbucher. I. 448.

⁶⁾ Tillæg 18.

cinske Undervisning derved i lang Tid meget rudimentær. Det var kun hos Geistligheden, man fandt noget Kjendskab til Videnskaben i det Hele og ogsaa til den Galensk-arabiske Lægekunst. Utvivlsomt var det derfor ogsaa Klosterbrødrene, der besørgede hele Sygepleien. De tilberedte vistnok i Reglen Medikamenterne, der efter arabisk Methode oftest lavedes af Urter. Det er maaske derfor, at Nystiftelsen i Haderslev betinger sig en Urtehave¹⁾. Nogle Lægemedler fik de vel ogsaa sendt sydfra, hvor der tidlig fandtes virkelige Apothekere. De saakaldte Landfarere solgte desuden Medikamenter fra deres Boder. Den nødvendige kirurgiske Hjælp, nemlig til den hyppige Kopsætning og Aareladning, fik de geistlige Hospitaler af de lokale Badere og Badskærere²⁾.

IV.

Priorerne.

Det fremgaar af hvad tidligere er oplyst, at Klostret havde sin Glansperiode i den første Trediedel af sin Tilværelse. Prioeren i disse fjorten Aar, Jens Mathiesen, lader til at have været den betydeligste af de ikke mange Forstandere, som Klostret overhovedet har havt. Hans Herkomst er ukjendt³⁾; men der er vel ingen Grund til at betvivle, at det er ham, der nævnes i en Supplik af 29. Mai 1487 angaaende Oprettelsen af et Helligaandskloster i Haderslev som den, der skulde forestaae det¹⁾. Han kaldes i denne Supplik »Broder af nævnte [Helligaands] Orden Jens Mathisen, der er Præst og udtrykkelig Profes i nævnte Orden.«

¹⁾ Tillæg 2.

²⁾ Disse Oplysninger om Middelalderens Læge- og Apothekerforhold skylder jeg Professor Dr. Jul. Petersen. Se ogsaa: Nyt hist. Tidsskr. I. 237 ff; Allen IV. 1ste Afd. 276 ff; Helweg: II. 756 og Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers« 353 ff.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI. 563, nævnes en Præst Johannes Mathie. Denne er dog ikke identisk med Prioeren i Randers, idet det af Supplik af 1483 fremgaar, at førstnævnte da var død. (Meddelelse af cand. mag. J. Lindbæk.)

Hvorfor dette af Borgherskabet i Haderslev paatænkte Helligaands Kloster aldrig er blevet til noget, har ikke kunnet oplyses, ligesaa lidt som, hvorledes Jens Mathiesen derefter er kommet til Randers. Kong Hans og dennes tidligere Hofmester Erik Ottesen Rosenkrantz, med hvilke han senere staar i en vis Forbindelse, kunne forøvrigt have truffet ham i Haderslev i Efteraaret 1487¹⁾, og ved den Leilighed gjort hans Bekjendtskab. Rosenkrantz var i disse Aar oftere i Sønderjylland, og han har ogsaa ellers vist sin Interesse for Helligaandshusene²⁾. Hvorom alting er, saa har Jens Mathiesen senere været i Rom som Budbringer baade for Kongefamilien og for Erik Ottesen. I Bibliotheca Lancisiana, der er knyttet til Hospitalet San Spirito in Sassia, findes den Dag idag dettes gamle Broderskabsprotokol. Den er i Kwart, af Pergament og indeholder 475 Blade (Dobbeltsider); Titelbladet savnes³⁾. Bogen indledes med en Bulle af Eugen IV. fra Aar 1446; Fol: 66 ff. findes en større Bulle af Sixtus IV af April 1477. Begge ere udstyrede med smukt illuminerede Miniaturmalerier. I sidstnævnte Bulle opfordres de Troende og særlig fyrstelige Personer til at interessere sig for Hospitalet. Ved Optagelsen, hvad enten den skete ved personlig Tilstedeværelse eller gennem Stedfortræder, skjænkede Vedkommende en Gave, hvis Størrelse ikke var fastslaaet og rettede sig efter Vedkommendes hele Forhold⁴⁾. Resultatet af Sixtus IV's Bulle er en meget stærk Forøgelse af Medlemmernes Tal, men fra det fjerntliggende Skandinavien er der alligevel kun ret faa⁵⁾. Blandt de fyrstelige Beskyttere findes dog Fol: 73 følgende indførte i Bogen⁵⁾:

¹⁾ Barner: „Familien Rosenkrantz.“ 203.

²⁾ Saaledes gav han 1475 en Gaard i Kjøbenhavn til det der-værende Helligaands Kloster. Rørdam: „Kjøbenhavns Kirker og Klostre.“ 305.

³⁾ Meddelelse fra cand. mag. J. Lindbæk.

⁴⁾ A. Huhn. 34.

⁵⁾ Zinkætsning udført af Pacht og Crone efter et i Rom taget Fotografi.

x bahr
Seremissimus dominus Johannes Rex Dacie Suecie Noruegie Sclavorum
Gottor^{um} q^{ue} Volsage Sles^{uic}meen Stormarie dithme^{re} q^{ue} dux Comes
In Oldenborg et Almenhorst ascriptus fuit In hanc sanctam confrater
nitatem per me fratrem Johannem Mathie priorem hospitalis Sancti Spiritus
Vandensien^{sis} ad Sanctum Martinum Ornsien^{sis} diocesis sue gr^{acie} Capellani

Dacia
Seremissima D^{omi}na Cristina Regina Dacie et ascripta est In hanc sanctam
confraternitatem per me fratrem Johannem Mathie priorem ut supra

D^{omi}ne Cris^{ti}an^{us} dictor^{um} Regis Johannis Regis et Cristine Regine p^{ro}
mogenitus ascriptus fuit In hanc sanctam confraternitatem per me fra
trem Johannem Mathie priorem hospitalis S. S. Vandensien^{sis} ut supra

Strenuus Nobilisq^{ue} miles D^{omi}ne Cris^{ti}an^{us} ottom^{us} de Castro sibirie
ascriptus fuit In hanc sanctam confraternitatem per me ipsatum
fratrem Johannem Mathie priorem hospitalis S. S. Vandensien^{sis}

Serenissimus dominus Johannes Rex Dacie Suecie Noruegie Sclauorum Gottorumque Holsacie Sleszuicensis Stormarie Dütmercieque dux Comes in Oldenborg et Delmenhorst ascriptus fuit in hanc sanctam Confraternitatem per me fratrem Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis ad Sanctum Martinum Arusiensis diocesis sue gratie Capellanum.

Serenissima domina Cristina Regina Dacie etiam ascripta est in hanc sanctam confraternitatem per Johannem Mathie priorem vtsupra.

Dominus Cristiernus dictorum Regis Johannis et Cristine Regine primogenitus ascriptus fuit in hanc sanctam confraternitatem per me Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis vtsupra.

Strenuus nobilisque miles dominus Ericus Ottonis de Castro Schierne ascriptus fuit in hanc sanctam confraternitatem per me prefatum fratrem Johannem Mathie priorem Hospitalis Sancti Spiritus Randrusiensis.

Desværre har Jens Mathiesen ikke vedføiet Datoen for sit Besøg¹⁾, men selv om Protokoltilførslernes kronologiske Orden ikke er fuldstændig overholdt, maa det dog have sin Betydning, at Jens Mathiesens findes mellem en fra 7. Mai 1500 og en fra 1503. Da endvidere Kong Hans benævnes »Konge i Sverig« og ikke »udvalgt Konge i Sverig,« er der vel i alt Fald Grund til at tro, at den er sket efter Kroningen i Stockholm 26. November 1497, og da Erik Ottesen Rosenkrantz dør den 7. Januar 1503²⁾, er dermed ogsaa Slutningen af det Tidsrum betegnet, hvorom der her kan være Tale. Den Formodning ligger derhos nær, at Jens Mathiesen har været i Rom netop Aar 1500. En Pilgrimsfærd til Pavestaden i Jubelaaret maatte ganske stemme med Dronning Christines Tankegang. Hun var jo en inderlig troende romersk Katholik,

¹⁾ Ifølge Meddelelse fra Abbé Brune skyldes det en Feilskrift, naar han i sin »Histoire de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit« 159 henfører denne Protokoltilførsel til Aar 1503.

²⁾ Barner: 208.

der var overbevist om den saliggjørende Kraft af de Gjerninger, Kirken foreskrev, og derfor udførte dem saa ivrig og utrættelig. Fra Januar 1501 var Dronningen desuden i Sverig, tildels som Fange, saaledes at en Forbindelse er mindre sandsynlig efter denne Tid mellem hende og de to Mænd fra Randers Egnen, den ædle Erik Ottesen Rosenkrantz paa Skjerne, der i gamle Dage havde afsluttet hendes Ægteskabstraktat i Dresden¹⁾, og Prioren i Randers. Ved Pinse holdt, som tidligere anført²⁾, Ordenskardinalen det aarlige Generalkapitel i Rom. Helt urimeligt er det vel ikke, at Jens Mathiesen da netop har valgt Foraåret 1500 til sin Reise.

Det kan ikke oplyses, fra hvem Tanken er udgaaet om at indføre Kongefamilien i Broderskabet ved den virksomme Jens Mathiesen. Men at Kong Hans, der som en mægtig og anset Fyrste var vant til at sende betroede Bud med Breve og Gaver til Rom, ikke har vraget hans Tjeneste, synes at vise, at Jens Mathiesen har havt Navn for at være en brugbar Mand. Vi see ved en anden Leilighed Aarhus Biskop Niels Clausen (Skade) benytte ham. En Række jyske Prælater, deriblandt som sidste Mand Prioren i Randers, udstede nemlig 1495 i Søby et Dokument, hvori de bevidne, at Niels Clausen ikke blot ikke havde Del i Mordet paa Hr. Johannes Petri, men tvertimod har gjort sig megen Flid for at faa Morderne sat fast og, da dette ikke er lykkedes ham, har exkommuniceret dem, samt at Morderne offentlig have bekendt og edelig forsikret, at Niels Clausen ikke har havt det ringeste med den Sag at gjøre³⁾. Maaske som Tak for god Tjeneste ved denne Leilighed finder man Niels Clausen snart efter som første Vitterlighedsvidne ved

1) C. F. Wegener: »Diplomatarium Christierni Primi.« 334.

2) Brune. 78.

3) Ribe Stifts Breve Nr. 417. En Sag, som det desværre ikke har været muligt nærmere at oplyse ud over, hvad Dokumentet selv fortæller.

de to betydelige Gaver i 1496 og 1500 til Helligaands-huset, ved sidste Leilighed i Forbindelse med Erik Ottesen.

Efter alt, hvad der foreligger, har Jens Mathiesen været en energisk Mand, der nok forstod at gjøre sig gjældende. To Gange skal han forestaa et nystiftet Kloster, og i Forening med Kong Hans og flere Adelsmænd del-tager han i Opførelsen af St. Mortens Kirke. Selv om dennes nordiske Murstensgothik ikke kan maale sig med de sydligere Landes samtidige pragtfulde Kirkebygninger, saa har Bygherrerne dog her vist, at de havde Sans for det Skjønne og Storladne. Kirkens Indre er endnu den Dag idag en Pryd for Randers. Motivet kan forøvrigt være hentet netop fra Marie Kirken i Haderslev, der var en af de anseligste i Sønderjylland, ligesom St. Mortens Kirke blev det i Nørrejylland.

Der er fra Jens Mathiesens Priorat endnu bevaret flere Gjenstande, der ere omtalte i det Foregaaende, nemlig et Signet, en Kalk og en Altertavle. De ere alle ganske i Datidens gothiske Smagsretning. Paa Kalken, hvis Fod-stykke er dekoreret med Billeder af 2 Engle med det tolv-splittede Dobbeltkors, Treenigheden, St. Morten, St. Bar-bara, St. Søren¹⁾, St. Anna og Jomfru Marie med Barnet, St. Laurentius og St. Ursula, findes intet Guldsmedemærke, men Inskriptionen siger, at den er lavet i Horsens. Guld-smede var der jo nok af over hele Landet²⁾. Om Sig-netet, der fremstiller St. Morten og en Tigger, er inden-landsk Arbeide, kan ikke oplyses; dog synes den Om-stændighed, at Dobbeltkorsets øverste Tværbjelke imod Sædvane er den længste, at tyde paa, at det heller ikke er blevet forarbejdet under Jens Mathiesens umiddelbare

¹⁾ Afbildning af Kalken findes i »Grenaa Egnens Kridtstenskirker« S. 1—2. Museumsinspektør C. Neergaard mener (Kirkehist Saml. 4. R. I. 80.), at det maaske kan være St. Nicolaus; men da Figuren ikke er afbildet med Bispehue, er det formentlig rimeligere at gætte paa St. Søren, der ogsaa fremstilles som Abbed.

²⁾ C. Nyrop: »Meddelelse om dansk Guldsmedekunst« 16 og 30.

Tilsyn. Altertavlen gjengiver som Hovedfigurer Treenigheden¹⁾, Jomfru Maria med Barnet og St. Morten, endvidere Apostle, Kirkefædre, Helgener og Helgeninder. Vel er den leveret af en dygtig lybsk Mester²⁾, men disse gothiske, udskaarne og malede Alterskabe, som Datidens Nordeuropa satte saa megen Pris paa, ere nu en Gang ikke fornem Kunst. Jens Mathiesen har maaske paa sin Romerreise med Forbauselse set Forskjellen mellem disse og Renaissancens Frembringelser. Ogsaa hans Inskriptioner i St. Mortens Kirkes Kor ere ganske overensstemmende med god middelalderlig Skik. I den ene sætter han Aarstallet ikke med rene Tal, men giver Læseren istedenfor en lille kunstig Regneopgave: »M. C. D. quater XL & V numeres minus unus.« Den anden, der er versificeret, er iøvrigt ganske i Stil med en noget yngre i Helligaands Kirken i København³⁾.

Indledningen til de to Suppliker⁴⁾ og hans Brev til Barbara Gildet kunde ellers tyde paa, at han til Tider har taget Innocents III til Mønster. Førstnævnte Sted lader han til at citere denne Paves Helligaandsbulle af 1204⁵⁾, naar han lader Borgerskaberne oprette Stiftelserne »ledede af from Gudsfrygt, i Ønsket om at bytte jordiske Ting med himmelske og de forgængelige med evige, ved en lykkelig Handel.« Den store Pave citerer i samme Bulle, som saa ofte ellers, træffende Skriftsteder og henviser til bibelske Begivenheder, og der gaar ogsaa som en evangelisk Luft-

¹⁾ Ifølge Indskriften bagved Fremstillingen af Gud Fader »O beata sancta trinitas, selv om Symbolet for Helligaanden i Virkeligheden mangler og heller ikke oprindeligt synes at have været anbragt. Fr. Beckett: »Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder,« Texten S. 68.

²⁾ Beckett. 73.

³⁾ Pontoppidan: *Annales eccl. Dan.* II. 624; Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre.« 301. Note.

⁴⁾ Forudsat, at disse ere hans egen Stil og ikke den pavelige Skrivers, som har refereret dem.

⁵⁾ Brune. 42.

ning igjennem Jens Mathiesens Brev til Barbara Gildet, naar han skriver: »Saaledes læse vi nemlig om Kristi første Disciple i Apostlenes Gjerninger: De vare alle tilsammen paa samme Sted, medens de fyldtes med Helligaanden. Og der var en Skare Mænd tilsammen, omtrent 120. Men alle disse vare endrægtige udholdende i Bøn tilligemed Kvinderne og Maria, Jesu Moder, og hans Brødre. Og i Evangeliet siger Herren: Hvor to eller tre ere komne sammen i mit Navn, er jeg midt iblandt dem.« Desværre kommer man imidlertid snart igjen ud af Illusionen, idet han f. Ex. fortsætter med en ganske romersk-katholsk Opfordring til Gildet om at holde ud »i enig Samdrægtighed . . . først og sidst . . . med Maria, Jesu Moder, med den helligste Jomfru og Martyr Barbara og alle Jesu Brødre.«

Endnu ved en senere Leilighed har Jens Mathiesen havt Anledning til at gjøre Brug af sine administrative Evner og kanoniske Kundskaber. Han repræsenterede nemlig Randers Helligaandskloster paa et formentlig betydningsfuldt Møde, der 11te Juni 1499 afholdtes i Faaborg. Her paa det centralt beliggende Fyen samledes Priorerne i Kjøbenhavns, Aalborg, Faaborg og Randers Helligaands Klostre, hver med to Bisiddere; for Randers Vedkommende var det Præsterne Laurentius Nicolai, artium liberalium magister, og Seuerinus Jacobi. Paa Mødet vedtoges 12 Artikler, der skulde være fælles for alle danske Helligaands Klostre¹⁾.

Den senere Middelalder var ikke den Tid, der særlig skulde frembringe ædle geistlige Personligheder. Jens Ma-

¹⁾ Denne Oplysning har jeg modtaget fra cand. mag. J. Lindbæk i Rom lige før dette gaar i Trykken. Til hvad ovenfor S. 4 og 10 er anført, bemærkes, at det dels af Tillæg 18 dels af anden fra Rom modtagen Oplysning ses, at Nestved, Nakskov og Ribe Helligaandshuse ogsaa have været i Forhold til St. Spirito. Hvorfor Pavens Bulle af 1515 — S. 18 ovenfor — ikke ogsaa er bleven meddelt dem, kan ikke oplyses. Jeg haaber ved en senere Leilighed udførligere at komme tilbage til dette Emne.

thiesen har heller ikke været en saadan. Hans Energi kunde udarte til Hensynsløshed, som det fremgaar af hans Mellemværende med Randers Kommune i den tidligere omtalte Vandløbssag fra 1497, hvor han maaske endog har overskredet Lovlighedens Grændse. Her vidne »XXVIIe danne men . . . ath then rynde oc vandløb, som løber fraa Peder Skalus gyde . . . och nedher ath til then gord . . . som priern vdhi then helianz hws ibidem nw j være haffwer, och swo nedher vdhi fowrdhen, ath thette for^e vandløb och rynde haffuer lobeth ther nedher vdhi trysinds tywe aar wlast och wkerdh, och aldrj the haffde [h]ørd eller spwrd antten førre eller sythen aff noget aff terris forfeerne, ath for^e vandløb haffuer lobet anderstet nedher, en . . . for standher screffuet, och aldrj hwn var forment ther nether j for^e trisinds tywe aar, førre en nw for^e pri[er] haffuer} forlatfd for^e ryndde . . . Item vitnete oc Nis Swaan oc Jess Lassen Temerswend, at ther loo en kiste vndher for^e prierns hws, som for^e ryndde oc vanløbløb j gømel. Then for^e kiste stood the til, ath the brød then offuer diel aff henne oc forførte then nether diel efter for^e prierns befalinghe¹⁾.

Jens Mathiesen var næppe uden Forfængelighed, selv om det ikke skulde være hans Skyld, at de foreliggende Referater af Supplikerne fra 1487 og 1489 kun navngive Kong Hans, Aarhus Bispen og ham selv, medens Klostrenes egentlige Stiftere kun betegnes ved et Fællesnavn²⁾. Han forsømte ikke Datidens Skik, men anbragte sit Navn i St. Mortens Kirkes Kor i to Inskriptioner, og han har opnaaet at faa sig selv nævnet fire Gange i den romerske Broderskabsprotokol, der, som en fransk Forfatter siger, »inde-

¹⁾ Tillæg 7.

²⁾ I Tillæg 18 omtales Randers Helligaandshus som grundlagt af den danske Konge. Da denne Fortegnelse imidlertid er saa skjødesløst affattet, og det strider imod Indholdet af Suppliken af 1489 (Tillæg 3), kan der næppe lægges særlig Vægt derpaa.

holder alle det 15de og 16de Aarhundredes store Navne¹⁾«. Blandt Broderskabets fyrstelige Beskyttere findes her f. Ex. Henrik VII af England med Gemalinde, de franske Konger Karl VIII og Ludvig XII, Jacob af Skotland og Keiser Maximilian I med Gemalinde. Imellem Elisabeth Poole, Hertuginde af Suffolk, og Aldellus Piccolomini, Biskop i Soana, er den danske Kongefamilie og Erik Ottesen indførte med Jens Mathiesens kraftige gothiske Skrifttræk, og hans Titulatur viger i Længde kun for selve Kongens. Han optræder ved denne Leilighed endvidere som »hans Naades Kapellan«, en Titel, der mærkelig nok ikke findes tillagt ham i nogetsomhelst af de danske Dokumenter. Forbavsende er det ogsaa, at han ikke selv er indtegnet som Medlem af Broderskabet, hvilket dog andre danske Helligaandsbrødre ere²⁾. Foruden gennem S. Spiritos Generalmagister Benedict de Senis og ved Helligaandsordenens Kardinal-Protektor maa Jens Mathiesen som den danske Konges Sendebud ogsaa gennem Kardinal Markus af Præneste³⁾ have havt Forbindelse med det dæmoniske Pavehof. Skulde han i Borgiaernes Rom, hvor Fester og Forbrydelser ikke mindst i Jubelaaret⁴⁾ gik Haand i Haand, klart have faaet Øiet op for, at Innocents III's Tid var forbi og at Guld ogsaa kunde finde anden Anvendelse end som Indtegningsgebyr i Broderskabsprotokollen?

Naar man med hele dette Indtryk af Jens Mathiesens Personlighed staar overfor den Altertavle, som han satte i

1) Brune 159. Den sidst indførte med historisk Navn er Dronning Margherita af Italien 1873. Ordenen eksisterer iøvrigt fra 1854 ikke mere. Huhn. 66.

2) Saaledes Kristiern Thorkildsen 28. Januar 1480 (Fol: 142) og Svend Magnusen 26. Mai 1521 (Fol: 142.) fra Kjøbenhavn og Knud [Nielsen] fra Aalborg 1491 (Fol: 418. v.). Knud Nielsen og Kristiern Thorkildsen, der den Gang vare Priorer, have forøvrigt i al Beskedenhed nøiedes med at indskrive sig som »presbyter.«

3) Allen l. 180 og 471.

4) F. Gregorovius: »Lucrezia Borgia« 136 f. f.

St. Mortens Kirkes Kor, og hvorpaa Titularhelgenen er en Hovedfigur, maa man uvilkaarlig tænke: skulde denne statelige St. Morten med Helligaands Ordenens Dobbeltkors i Aagrafen paa sin Pluviale og med det energiske, ikke særlig smukke eller behagelige Ansigt, gjengive os Jens Mathiesens Portræt¹⁾? Da det har været en udbredt Skik i det 15de Aarhundrede, at Billedskjæreren fremstillede Bestilleren af en Altertavle som Titularhelgenen²⁾, vilde der i alt Fald ikke være noget mærkeligt i, om denne St. Morten var gjengivet med Jens Mathiesens Ansigtstræk³⁾. Man tvivler idetmindste ikke om, at en saadan kraftig Personlighed med Værdighed vilde have udfyldt sin Plads i Sala regia overfor Alexander VI.

Han har imidlertid overvurderet de Midler, der ved Aar 1500 kunde ventes ydede til kirkeligt Brug. St. Mortens Kirke blev ikke ganske det, der var paatænkt. Koret naaede aldrig som i Aarhus Domkirke og Haderslev Marie Kirke saa høit som i Høikirken⁴⁾. Der omtales 1496⁵⁾ et Taarn med Alter ved Kirkens nordre Side, som ikke eksisterer nu og som heller aldrig synes at være blevet fuldført. Alle senere Beretninger gaae nemlig ud paa, at Kirken fra gammel Tid har været kullet⁶⁾. 1632 styrter Høikirkens Hvælvinger ned. Skulde dette skrive sig fra, at Kirken har været mindre solidt opført? Efter hvad der fremgaar af Kirkens Regnskaber⁷⁾, var Skaden betydelig og Istand-

¹⁾ Omstaaende Billede er taget efter: Beckett, Altertavler i Danmark, Tavle XXVIII.

²⁾ Otte I, 462.

³⁾ Bisperne Jens Iversen Lange og Niels Clausen have begge i Aarhus Domkirke anbragt deres Portræt, deres Vaaben og deres Navn, og den Førstes Ansigtstræk er rimeligvis ogsaa gjengivet paa Altertavlen som St. Clemens, hvis Pluviale sammenholdes af en Agrafe med Langernes Vaaben.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. 4. R, IV. 192.

⁵⁾ Tillæg 6.

⁶⁾ Det nuværende Taarn i Kirkens vestlige Deel blev først opført i Slutningen af det 18de Aarhundrede.

⁷⁾ I Provinsarkivet i Viborg.

sættelsen meget bekostelig. Endvidere er Korsgangen paa Kirkens Nordside, som maaske skulde have forbundet denne med den tidligere omtalte Priorgaard, aldrig kommen ud over at være paatænkt. Har Jens Mathiesen endelig forsøgt paa at oprette et Kollegialkapitel ved St. Mortens Kirke — Haderslev Frue Kirke havde jo et saadant — saa har det heller ikke havt Leveevne.

Meget ind i det 16de Aarhundrede har han ikke beholdt sin Plads som Prior — efter hvad der foreligger, havde han heller ikke i Randers som i Haderslev betinget sig den for sin Levetid. Foraaret 1503 er han det ikke mere, men nævnes som »værdige Fader Vicarius Broder Jens Matsen«. Som saadan maa der have paahvilet ham: Overopsynet med Helligaands Ordenen i Danmark, Visitation af sammes Klostre, Sammenkaldelsen af Provinsialkapitler, Afgjørelse af Ansøgninger om Optagelser og Repræsentationspligt overfor den verdslige Myndighed¹).

Hvornaar Jens Mathiesen er død, og hvor han er begravet, er ubekjendt, men allerede 22. Juli 1504 er Lauritz Nielsen, der havde afløst ham som Prior, ogsaa Vikar over den Helligaands Orden i Danmark²).

Lauritz Nielsen var, som tidligere nævnt, artium liberalium magister og som Bisidder med ved Fællesmødet i Faaborg den 11. Juni 1499. Mellem 1513 og 1518 kommer han til det ældre og betydeligere Aalborg Kloster³) som

¹) Velvillig Oplysning fra Professor Dr. M. Heimbucher i Bamberg, der mener, at Betegnelserne den Helligaands Ordens »Generalvikar« »Vicarius« og »Vicarius over den Helligaands Orden i Danmark« ere et og det samme. Disse Titulaturer findes anvendte henholdsvis 1500 paa Prior Kristiern Thorkildsen i Kjøbenhavn (Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre« 330—31), 1503 paa Jens Mathiesen, 1504 og 1505 paa Prior Lauritz Nielsen i Randers (Tillæg 10 og Kirkehist. Saml. 5. R. I. 77).

²) Tillæg 10.

³) Naar ovenfor S. 12 er anført, at dette Kloster aarlig betalte 12 rhinske Gylden til Rom — see ogsaa Tillæg 18 — saa fremgaar det dog af nogle Kvitteringer i San Spiritos Arkiv i Rom, at denne Afgift til Tider kun har udgjort 5 Guldgylden.

Prior, altsaa maa han vel have nydt en vis Anseelse. Dokumentet af 1522¹⁾ viser forøvrigt, at der herskede et upaaklageligt Forhold mellem Prior Lauritz Nielsen i Aalborg og hans Efterfølger i Randers, idet de i Nødens Tid konfererede meget venskabeligt med hinanden om deres Pengesager. Som bekendt blev Lauritz Nielsens sidste Dage ret brogede; han forflyttes fra Aalborg til Skagen, protesterer, opnaar vel at komme tilbage til Prioratet, men maa kort efter være afgaaet ved Døden. Af Dokumenterne fra hans Randers-Tid synes at fremgaa, at han har søgt at arronderé Klosters Eiendomme. Han foretager et Mageskifte med Graabrødre Kloster, hvorved Helligaandshuset forøger sit Gods udenfor Vesterport, og han skaffer dette et tilstødende Stykke af Byens Vold. Disse Ting, som Jens Mathiesen med sine store Planer maaske ikke har havt Interesse for, faar Lauritz Nielsen i Orden; men under hans Priorat begynder ellers Klosters Tilbagegang at blive tydelig. Paa hans Tid omtales Broderskabet udelukkende som »Konvent«, Ordet »capitulare« — og forøvrigt ogsaa »St. Morten« — er nu forsvundet af Dokumenterne. Sine Skyggesider har han ogsaa. Han viser sig uefterrettelig til at holde den i 1505 overfor Byen paatagne Forpligtelse til at anlægge en Sveibog og Gang »vester fra vort Kloster paa Byens Vold.« At Hensynsløshed overhovedet var et Karaktertræk hos ham, synes ogsaa at fremgaae deraf, at han ved sin Bortgang fra Aalborg til Skagen uden videre medtog alle Helligaandshusets Breve, Klenodier og Ornamenter.

Om de tre sidste Priorer, Jens Kragh, Jens Nielsen og Mester Niels, veed vi meget lidt udover, at Klosteret i deres Tid moralsk og økonomisk gaar videre ned ad Skraaplanen. Jens Kragh findes kun omtalt i Sagen med Anne Jacobs²⁾ som den, der har kundgjort, at den »Be-

¹⁾ Kirkehist Saml. 3. R. II. 568.

²⁾ Danske Mag. 3 R. V. 23.

giengelse og Gudstjeneste,« som Klostret havde paataget sig for modtaget Jordegods, ikke kunde holdes »for St. Hanses Høitids Skyld.« Jens Nielsen, der første Gang nævnes 1522¹⁾, slutter sig tidlig til Reformationen, fratræder som Prior nogle Aar og har 1532, da han for kortere Tid igjen bliver Forstander, Kone og Børn. Det lader ikke til, at hans andet Priorat har været fornøieligere end det første, da Klostret nu med Rette og Urette paa alle Maader mister Gods. I den ofte omtalte, for Klosteret ret graverende Proces med Anne Jacobs, under hvilken han er indstævnet, maa han have havt Forfald, da Prioren fra Aalborg, Per Jensen, møder paa hans Vegne. Atter ved denne Leilighed viser der sig saaledes et kollegialt Forhold mellem de to norrøjydske Klostre. Samme Efteraar forlenes en Anden med Helligaandshuset, uden at det kan sees, hvad der er blevet af Jens Nielsen. Mester Niels, hvis Priorat falder imellem Jens Nielsens første og andet, kjender vi kun fra et eneste Dokument, hvorved han bortsælger af Klostrets Eiendomme. Baade hans og Jens Nielsens Styrelse, maaske ogsaa Jens Kraghs, rammes 1530 direkte af Frederik I's Fordømmelsesdom over Randers Helligaandshus. Christian II havde i sin Tid givet en hel Række af Bestemmelser, rettede mod Geistlighedens Overdaad og Hovmod, dens Forsømmelse af sine Kaldspligter og dens Fortabelse i verdslige Sysler. Poul Eliæ havde udtalt om de danske Hospitaler i Almindelighed, at der var mange Brøst, der havde en høvisk Reformats Behov; »Hospitaler findes der og have Lensmænd; men de Syge finder man ikke uden paa nogle faa Steder, som mindst Rente have.«²⁾ Kong Frederik I er kommen til et lignende Resultat, da han ophæver Randers Helligaands Kloster som kirkelig Stiftelse med den Motivering, at »mangfoldelig oc store brøst findis wdj vortt riige Danmarck, serdelis wdj the hospittaller oc

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 79.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. II. 140 og 429.

clostere, som skickett oc funderett ere tiill fattige syuge menniskiiis opholldellsze, oc besønnderliigen wdj thend helligaandtz clostere vdj Randers.«

Tillæg 9.

1500. Gavebrev fra Jens Nielsen (Munck) paa Gods i Lyngaa¹⁾

Jhesus.

Alle menn, thettæ breff seer eller hører læses, hielser jegk Jens Nielssøn aff Reystorp, vebner, kierlighen mett vor herre ock kundgiører for alle nærværende och kommende, thet jegk nu mett thette mitt obenbreff fuldborder ock stadfester then gaffue, jegk tilforen vntt ock giffuet haffuer til helig ands hwss j Randers hoss sanctæ Morthen, ludende pa een gaard liggende j Lyngw j Säubroherrett, j huilken gaard Per Nielssøn, gud hans siell nathe, bode effther thet breffs ludelse, som iegk forscreffne helig ands hwss, prieren och brøderne samesteds vntt ock vpladett haffuer ock nü framdeles, vppa thet at then gutz tieniste, ther nü begüntt er ock dagelighen holdes j forscreffne helig ands hwss j Randers, ma thess meræ øges, formeress ock thess bedræ vpholdes; ock so, at fattuge siwge folk, som j same sted fødes ock vpholdes, mwe thess bedre forrees ock i theres nottorfft besorges, haffuer jegk aff lenge berad hwff mett frij villie ock frels mett mine frenders och venners raad, fuldbord ock samthycke vntt och giffuett, vpladett, skiøtt och affhendett ock nü mett thettæ mitt obenbreff vnder ock giffüer, vplader, skiøder ock aldeles affhender fra migh ock myne arffuinge til offteneffntt helig ands hwss j Randers til een euindelig eygendom eygende thesse mine efftherscreffne ij gaarde ock eet boll, liggende j forscreffne Lyngw mett alle theres rettæ tilliggelse, skowff, marck, agger ock ængh, wott ock thyrfft junenn marcks ock vthen marches, hūat thett neffnes kann, enchtett vndentagett; j then fyrste gaard boer nü Pouell Owessøn ock giffuer til aarlig renttæ ock lantgilde ij ørtuge rwff ock ij ørtuge biwg, j ørtuge haffre, een fiærdingxtunne

¹⁾ Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

smør, tij dagxgierninge, gesterij ock ett swiin, nar oldenne ære; j then annen gaard boe nü Per Laurissøn ock Las Bremss ock giffue til aarlig renttæ ock lantgilde ij ørtuge rwff, ij ørtuge biüg, j ørtug haffre, een fiærdingxtunne smør, tij dagxgierninge, gesterij ock eett swiin, nar oldenne ære. J thett bøll samesteds boer nü Per Screder ock giffuer til aarlig renttæ och lantgille een halff skeppe smør. Thesse forscreffne iij gaarde ock eett boll j Lyngø skulle forscreffne helig ands hws j Randers, prieren ock brødre samesteds haffue, nyde, bruge ock beholde, som sagt er, til een euindelig eygendom, pa thett atj forscreffne gutz tieniste, ther holdes j offteneffnt helig ands hwss j Randers, skall trolighen bedes j alle messer ock begiengelse for myn ock myn kiære husfrues Elne Moensdorters (sic) siele, for myn faders Niels Cristiernssøns, ridder, aff Kiølby, ock Giertrud Nielsdotters, myn kiære moders siele, for verdug faders biscop Jensses siell aff Aars, for alle myne sytskenes ock arffuinges siele ock for alle cristne siele til euige tijd. Thij kiendes jegk migk ock myne arffuinge enghen deell, lod eller rætt haffue effther thenne tijd j forscreffne three gaarde ock eett boll j Lyngw j noget mode. Thij forbiüder jegk alle ock huer særdeles, ee hwo som helst the ære eller vare kunne, frendher, venner, slecht, bürd ock arffuinge j noget mode hindre eller hindre lade, møye, platze, dele, vmage eller vforrette forscreffne helig ands hwss j Randers, prieren, brøderne eller siugefolk samesteds paa forscreffne three gaarde och eett boll j Lyngw vnder gutz heffnd ock vrede; ock pa thet at enghen aff myne frender, slecht eller arffuinge skulle dierffues atgiøre jmod thenne myn gaffue eller jmod thette mitt obenbreff, tha tilbinder ock beplichter jegk migk ock myne arffuinge atfrij ock frelse, hiemle ock tilstaa forscreffne helig ands hwss j Randers, prieren ock brøderne ock fattuge siwgefolk samesteds offteneffnt three gaarde ock eett boll i Lyngw for hüer mants tiltale, som paa kan tale mett rettæ. Till alle thesse forscreffne ordes, ærendes ock articles stadfestelse ock bedre bewijsninge ladher jegk mett villie ock vdschab henge mitt jndsegell nethen fore thette mitt obenbreff mett andre hederlige, æreverdige ock gode ments jndsegle, som ære verdug fader mett gud her Niels Clauessøn, biscop j Aarss, her Erick

Ottersøn, ridder, til Skierne, Oluff Morthenssøn aff Hastorp, Tyge Jenssøn aff Dalsgaard, vebner, Per Hoffman ock Erasmus Perssøn, rademen j Randers. Giffuett j forscreffne Randers aar effther Jhesu Christi føtzell femptænhundrede then mondag nesth effther sancti Ffrancisci dag confessoris, som var mondaghen then femptæ dag j Octobris monett.

Orig. p. Perg. med 7 hængende Voxsegl, hvoraf kun de 2 sidste (med Bomærker) ere i Behold.

Tillæg 10.

1504. Et af Randers Graabrødrekloster til Randers Borgere udstedt Skjøde paa Brastrup Mark og Voldum Mark.¹⁾

Alle Mand dette Breff seer eller hører læsse kundgiøris vj Gregers Nielsen Bierbye Herritzfougitt till Støffring Herritz Ting, Mester Lauritz Nielsen, Vicarius²⁾ offuer den Helligandz Orden i Danmark, Abbed³⁾ Joen i Essenbech Closter, Otte Munck af Giesing Gaard, Jep Anderssen aff Støffring Gaard, Marquart Lassen af Sorup Vebner, Rasmus Pedersen Borger^m i Randersz, Anders Eskildsen i Hald, Anders Andersen i Harritzleuf, Matz Bager i Bierbye, Krog i Støffring og Asser Jensen i Wreistrup kierlig med Gud etc.⁴⁾ Anno 1504, Mariæ Magdalene Dag, var skichet for osz og for mange flere Danne-mænd paa Støffring Herritzthing inden alle firre Stocke for Thingsdomb Niels Pedersøn Borgemester i Randersz, hand der loulig eskit, bedisz sich og framlede it fuldt staaende Thingswinde af alle wnderskrefuene throu Dannemænd, som wor Andersz Anderszen i Harritzleuf, Iffer Jensen i Wristrup, Mads Findeszen i Miellerup, Mads Lisszen [i] Harritzløff, Asser Jensen i Weistrup, Mads Støffuel i Lemb, Niels Nielsen i Lindbierrig, Anders Eskildsen i Hald og Willatz Jepsen i Sueistrup, huilche for^{ne} otte Dannemænd endrechteligen wande paa derrisz gode

¹⁾ Udskrift af Randers Bys Tingbog 1691—1693 S. 62. — Skrивeren har aabenbart ikke altid forstaaet, hvad han skrev af, og muligt har han ladet noget falde ud.

²⁾ For Vicarius har Tingbogen: Wrang.

³⁾ Tingbogen har: Avet.

⁴⁾ For etc. har Tingbogen: skee.

trou Siæll og Sannen, att de hosz war samme forskreffuen Dag paa for^{ne} Ting hørde og saae, saasom for^{ne} Rasmusz Pederszen war tilforne fuldmøndig og michtig giort af derris formænd i Graabrøder Closter i Randers, af Broder Anders Glob Gardian og af meenige Convent sammesteds med derrisz obne Breff og Indseigell dette effterskrefuene Skøde att giøre, saa fremgich for^{ne} Rasmusz Pederszen og loulig skødte, afhende og oplod fra for^{ne} Graabrøder Closter og fra meenige Convent og til for^{ne} Niels Pedersen Borgemester och til meenige Borger i Randersz til en euindeligh Eiendom eie[skulle]ndis ald den Lod og Deel, Rett og Rettighed, som for^{ne} Graabrøder Closter hafde wdj Brastrup Mark och udj Woldum Mark, saa som er Agger og Eng, Fiske Wand og Fægang, Torffueskiær og Løngslett, Hede Moesze og Kiær, waaet og thørt, rørendes och u-rørendisz med alle sine rette Thilhørrelsze, Brede og Lengde, huor som derris rette Lod og Deell i forskr^{ne} Marche findisz kand, alle firre wegne til Marche møde, inden Marcheskiell og wden, indtet wndertage[t], huad dett heldst nefnis kand, med alle sine Brefue og Beuisning, som alt dennom med paackommen er, och de og derris Forfædre i derrisz rollige Hefft hafuer haft i mange samfelde Aar, w-last og w-kiert, och kiendisz for^{ne} Rasmus Pedersen sig haffue oppebaahret Penge for og fuldt Værd aff Randerz Borgere for ald for^{ne} Graabrøder Closters rette Lod og Deel i forskr^{ne} Marker effter for^{ne} Broder Anders Glob Gardians og meenig Conventz Willie og Nøye, saa ti[]-kiendisz alle dennom [oc] deris Effterkommere ingen yder mere Lod, Deel eller Rett att hafue i forskreffuene March effter denne Dag i nogen Maader, da tilbandt ofteneffnte Raszmus Pedersen forskreffuene Broder Anders Glob Gardian og meenige Convent, som nu er, og deris Effterkommere meenige Randers Borgere ald derris rette Lod og Deel i forskrefne Marche att frj, frelsze, hiemle og thilstaaende for huer Mands rette Tiltalle, huad som skeer, dett Gud forbiude, att for^{ne} Eiendom i forskrefuene Marche Randerz Borgere dennom nogen Tid afwindis med Kirchelougen, Landslougen ellers nogen anden Rette Gang, daa beplichtet og tilbandt oft^{ne} Rasmus Pederszen for^{ne} Anders Glob Gardian og meenige Convent att wdlege Randers Borgere igien Byesens Jord fra

derris Kirche Kirchegaard og Closter og saa øster at indtill derris Theillade ofuer begge Byesensz Grafue, och der till at giffue Borgerne derris Penge igien, som de hafe Closter til (!), for Closters Deell i forsk^{ne} Marche, som er thou Hundert March danske Sølf Møndt. Ita patratum, audivimur, quod signatum lucide protestamur, patentibus. Appensis.

Neden under en Antydning om, at der har været 10 vedhængte Segl.

Tillæg II.

1504. Udtog af et Sandemandstog angaaende nogle Kaalgaardsjorde og Grave i Randers¹⁾.

Udi et Sandemands Brev paa noget Kaalgaards Jord og Graffve paa de Vestre Grave Aar M. D. IIII⁰ feria proxima ante nativitatem Mariæ (NB. nativitas Mariæ indfaldt den 8. Septbr.) gjorde de i ommeldte Brev fornevnte Mænd deres Toff og Eed paa nogle Kaalgaards Jord og Graffve i Randers, hvilket de kundgjorde, at de gjorde deres Eed og Toff fra det Herstrade, som løber giennem Nørre Port i den yderste Grøft og saa vester att framfor Per Hviids Smedie²⁾ til den vester Ende i fornævnte Grøft, og saa sønder att østen ud med Priorens Ladegaard gømel eet Giærde, og saa langt sønder att, som alle Kalgaardene recker indtil Engen, og saa sudøsten op paa den yderste Graf og udi Fiorden. Alt det der imellem er³⁾ Byen og forskrefne yderste Grøft, bøgt og ubøgt, sver de til Byen og Kronen, Kirkens og Closters uforkrænket, hvor som the kunde vitne thennem ther Lod og Deel utti mett rette.

¹⁾ Stadfeldts Diplomatarium. 357, i Provinsarkivet i Viborg.

²⁾ Den nuværende Vognmandsgade, som fra lille Voldgade gaar mod Nord op til Slynborggade, kaldes endnu i daglig Tale »Smedebakken».

³⁾ Dette Ord bør vist udgaa.

Tillæg 12.

1510. Gavebrev fra Tyge Jensen (Seefeld) af Dalsgaard paa en Gaard i Tostrop¹).

Jeg Tygy Jenssøn aff Daalzgard væptner gøre alle veterlichth mett thette myt optne breff, pa thett at gwdz thiænisthe moo tysydermere øgyse, oc thi fatyge falke maa tisbedhre forsijs til theres fødhe, tha haffwer jeg mett mynne kære børns radh och sametycke vnth ok gyffuet, opladhett oc alledelis aff henner fra meg oc mynne arffwinge, fræ myne børn och theres arffwyng oc til then helleandz closther j Randhers, prier oc brødhre, fatyge syge falk j samestett til ewynnelige eydom eyendes skwllende en myn gord och gotz, ligendes j Rynsherrytt j Tostrop soghen j Torlstorp by, som Jeppe Røffuer nw j boer, ok gyffuer til arlige skyld oc renthe thre ørte hamelt korn, eth pund smør, en mark gæstepenninge oc skoffue swyn, nar ollern er, mett alle forskreffne godz tillegelse, som er agher, engh, skoff, mark, tøregrefft, lyngeslet, voth oc thywert, rørem oc wrørem, hwad som helsth thet være kand, inthett vntagen j nogher mode, til alle fyre marke modhe. Hwilke forskreffne gard och gotz haffuer jeg vnt til forskreffne closther, hwar som jeg vtwæller myt leerstett, nar gud vil kalle megh aff thenne værdhen, at brøderne jbidem skwlle bede got for myn seel, myn kære hosfrves seel, frwe Bool Splidz-dotther, beges vore foreldhere oc børn, Jes Thomessøn aff Daalzgard, frve Kirstene ibidem, Splyd Fassj aff Møllerop, frwe Barbra ibidem, Enwol Tygyssøn och for alle cristene seele. Jtem sker thett, saa gud forbyde, thett forskreffne gard oc gotz vorder forskreffne helleandz closther aff vonnen anten mett kirke loghen eller lantz loghen, tha tilbynner jeg meg oc mynne arwyng oc mynne børns arffuyng [at] vtlege oc fornøwe forskreffne helleandz closther saa got gootz, sa møget, saa vælebeleyt mett renthe oc skyld, engen eth halfft aar nest komendes. Til ydhermere forwaryng oc bedhre statfestelze ladher jeg henge myt insegel nedhen for thette breff mett mynne kære børns ok gode mentz insegel, som jeg haffuer ther til bedett,

¹) Orig. p. Perg. i Rigsarkivet, Aarhus Bispearkiv. Af Seglene ere endnu 1, 2, 3, 6 og 7 tilstede.

som er Jens Tygissøn, Cristoffer Krwssøn, Cristen Tygissøn, her Per Kielssøn, prouesth j Randhers ok kanicke j Aars, Rasmus Perssøn, borgemæsther j Randhers, oc Nis Perssøn, borgemesther ibidem. Skreffuett j Randhers vigilia apostolorum Petri et Pauli anno dominj twsenfemhwnnerttpothettyenne etc.

Tillæg 13.

1515. Skjøde fra Jens Eriksen paa en Gaard i Volby¹⁾.

Jeg Jenss Erickssøn, prest ock kannycke wdj Aarss, kendes mett thette mitt obnebreff, thett jeg mett myn frij wilye ock wydskab, then almectiste gwd, jomfrve Marie, ty werdighe fempthen nødhehelper oc alle gwtz hellen wdj hemerig til loff oc werdighed for myn seel, alle theres seele, som jeg haffwer nøtt gott att, oc for alle christhene seele haffwer wntt, gyffwett oc aldyelss affhend oc nw mett thette mit obnebreff wndher, gyffwer oc aldelss affhendher fran meg oc myn arffwyng til ewyg tyd til hedherlig men, prier ock brødher wdj then helig-antzhwss i Randherss, en myn gaard oc grwnd, lyggyndes j Gernherrytt j Wolby, som Mattis Nielssøn nw wdj boer, oc skyldher aarlig aar en ørte roff, en ørte big, en ørte haffwre, ett fyerdel smør, ix /³ oc skowswyn, naar oldhen er, mett andhere bedhe, mett alle forscreffne gaard oc gotzess rættthe tillegelss, som nw tillygggher oc aff aryldz tyd tilleggett haffwer, som er skow oc marck, aggher oc æng, hedhe oc moose, fægang oc fyskwand, wortt oc tywrtl, røryndes oc wrøryndes jndhen marck oc wdhen, jnthett wntaghen j nogher maadhe, hwatt thett helst neffness kan, til alle fyre marke moodhe til ewyndelig eydom eyndtskwlyndes. Item forbywdher jeg alle oc serdelss myn arffwynghe wndher gwtz heffn oc wredhe att gyøre eller giøre ladhe forscreffne prier eller brødhre nogher hyndher eller forfang paa forscreffne gaard eller grwnd wdj nogher modhe. Tyl ydhermere stadfeystelss oc bedhre bedwysnyg ladher jeg henghe mytt engzel nedhen for thette breff met andhere godhementz engzel, som jeg bedher att

¹⁾ Orig. p. Perg. i Rigsarkivet, Aarhus Bispearkiv. Af fire hængende Voxsegl ere endnu til stede 1., 3. og 4.

bedsegle mett meg, som er Erick Perssøn, bwrqmesther wdj Aarss, Jenss Erickssøn wdj Bøgylwnd, Erick Ibssøn wdj Tong. Datum Arusie anno dominj mdxv jn profesto sanctj Benedicti abbatis.

Tillæg 14.

1525. Frederik I's Brev om, at Klerkeriet ikke skal besværes med borgerlig Tyng¹⁾.

Wij Frederich, met gudts nade Danmarckis, Wendis och Gottis koningk, vduald koningk tiill Norge, hertug i Sleszuigk. Holstenn, Stormernn och Ditmerskenn, greffue vdj Oldenborg och Delmenhorsth, giøre alle wittherligt at oss er tiill wiidendis wordit, at wore vndersatte, borgemesthere, raad och borgere vdj wor kiøpstad Randers och i andre wore kiøpstæder i Aars biscopsdomme haffue thennom foretaghet atwille besware prestmend och clerckeriet ther vdj kiøpstæderne met ythermere thyngge, beswaringe och paalegge, end prestmend och clerckerie ther sammestædts pleige atgiøre i wor kiere herrefaders, herreborders och andre wore forfædres koningers i Danmarckis tiid (hues siele gud nade) aff ariildts tiidt, huilcket wij ingeledis liide eller i noger maade tilstæde wille, medhen wille wij, som andhre wore forfæddre, framfarne christne koninger her i Danmarck, for oss giordt haffue, holle then hellige kircke, som er alles wor aandelige moder, och hennes clerckerie wiid alle syne friigheder och priuilegier, som een christen herre bør atgiøre, och som wij met wor koninglige recessz loffuit och sworit haffue. Thij forbiwde wij alle, ehuo the helst ere eller være kunde, och serdelis wore borge mesthere, raadmend och borgere vdj Randers, thesligeste i andre wore kiøpstæder i Aarss biscops domme, atj her effther ey besware eller paa legge then hellige kircke eller then hellig kirckis personer nogen ythermere thyngge, paalegge eller nogenn ny beswaringe, end som the aff ariildts tiidt giordt haffue, medhen atj lade thennom nyde saadane theris friigheder, som the haffue nydt, brugdt och haffdt i wor kere herrefaders, herreborders och i andre wore forfædres koningers tiidt och aff ariildts tiidh, saa

¹⁾ Orig. med Spor af Seglet bag paa i Rigsarkivet. Aarhus Bispearkiv.

frampt i ey wille lide ther fore ythermere tiltall och skade; och lader thet ingelunde vnder wort hylleste och nade. Giffuit paa wort slot Gottorpp maandagenn nest effther oculj søndagh i fasthen aar etc. mdxxv vnder wort signet.

Relator magister Canutus Henricj,
prepositus Wibergensis.

Tillæg 15.

1559. Tingsvidne, hvori er indført Frederik I's Brev af 14. Februar 1530, hvorved Antallet af Præster i Randers Helligaandshus indskrænkes¹⁾.

Vij epther^{ne} Jep Hoffmannndt och Jens Bay, burgemestere vdj Randers, kiendis oc giøre alle vetterliigtt mett thette vortt obnne breff, att vij haffue siett oc hørtt leessee for oss ett obnne, vbeskornne kong: maiit: permenndtzs breff, welbesseglede, ordt fraa ordt saa liudendis: Vij Christiann, mett gudts naade Danmarckis, Norgis, Venndis och Gottis konningh, hertug vdj Sleszuiigh, Hollstenn, Stormarenn oc Dyttmerschenn, greffue vdj Olldenborg och Dellmennhorst, giøre alle vetterliigtt, att Jacob kleynnsmedt oc Jens Nielsszenn, forstandere tiill vortt allmynndeeliigh hospittall vdj vor kiøbstedt Aarhus, haffue hafftt for oss enn hogbornne førstis konning Fredericks, vor kierre herre faders, obnne bessegledd pappys breff, lydendis ord fran ordt, som her effther fføllger: Wij Frederick, mett gudts naade Dannmarckis, Wendis oc Gottis konningh, vduolldt konning tiill Norge, hertug vdj Sleszuig, Hollstenn, Stormarenn oc Dyttmerskenn, greffue vdj Olldennborg oc Dellmennhorst, giøre alle wettherliigtt, att for oss er berett aff nogerne vore vnderszotte, att mangfoldeliig oc store brøst findis vdj vortt riige Danmarck, serd[elis] vdj the hospittaller oc clostere, som skickett oc funderett ere tiill fattige syuge menniskiis opholdellsze, oc besønnderliigen vdj thend helligaandntz clostere vdj Randers, vdj saa maade, at ther er saa mannge prester oc sunde, stercke, helbrede mennisker, att closters rentte icke tiillrecker attholle ther nogenne syuge folck, mett mindre endt

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet med Levninger af 2 paatrykte Segl.

the sellier och affhennder aff thett gotts, som tiill samme closter ligger, som the nu giortt haffue, och er thett beffrygctenndis, att ther som ther icke findis raad tiil, att samme closters gotz skall forkommis oc samme closter ther mett bliiffue øde oc huerckenn kunnde opholde the siuge eller the helbrede. Der for haffue wij beffalliit oc tiilltroett oc nu mett thette wortt obne breff beffalle oc tiilltroe oss elsk^e her Mogenus Gøy, riidder, vor manndt, raad oc Dannmarckis rigis hoffmester, Eriick Banner, vor manndt, raadt oc embitzmandt paa wortt slott Kalløe, att tage tiill thennom wore elsk^e burgemester oc raad vdj Randers oc giøre enn god skiickellsze wdj forskreffuenne thend helligaanndtz hospettall ther sammestetz wdj szaa maade, att ther icke bliiffuer inde vdj samme closter mere enndt tuo prestemenndt tiil prieren, the, som lerne oc duellig ere, oc ther tiill andre føre folck, saa mannge the kunnde offuer weye, att ther behoff er tiil at tienne the syuge fattiige folck, som j samme closter ere; och hues skiickellsze the ther om giørenndis worder, thett skulle the giffue beschriiffuit fraa thennom. Thij forbiude wij alle, ehue the heellst ere eller were kunnde, att kiøbe eller panntte nogett aff samme closters gots her emodt ephther thenne dag, szaa fremptt the icke wiille haffue forbrott deris werdt. Giffuit paa wort slott Gottrup torszdagenn effter sanctj Valentinj dag aar etc. mdxxx, vnder wortt segnette. Huilchett forskriiffuenne breff wij aff wor sønnderliig gunst oc naade haffue fulldbyrdt, sambtøgckt oc staffest oc nu mett thette wortt obne breff fulldbyrde, sambtøcke oc staffeste wid synn fulldemagcht attbliffue wiid alle synne ord, pungcter oc artickelle, som thett i alle maade wduisser oc indholder. Thij forbiude wij alle, ehue the helst ere eller were kunnde, serdelis wore fogedere, embitzmenndt och alle andre, forskriiffuenne hospitalls forstanndere paa the fattigis wegnne her emod att hinndre eller wdj nogenn maade forffanng at giøre wnnder wortt hyllest oc naade. Giiffuit paa wor gaardt vdj Aarhus sønndagenn nest effther sanctj Michaelis archangelj dag aar etc. mdlj, vnder wortt secrett. Thette tiill yudermere windisbyrdt, att uij szamme breff wid alle synne ord, pungcter oc artickelle haffue hørtt oc sziet, wnndertrycker wij worriis beszeg-

linge her nedenn paa thette wortt obnne breff, som er schrif-
fuit wdj Randers sönndagenn for sanctj Tome apostolj dag
aar etc. 1559.

Tillæg 16.

1562. Frederik II's Brev angaaende Gods, som er fravendt
Randers Hospital¹⁾.

Wij Frederich thend anden etc. Giøre alle witterligt, at
effthertliij forstanderne for wort almindelig hospital wdj wor
kiøbsted Randers haffue beret for osz, huorledis at ther er
møget gotzs kommet fraa forskreffne hospital til adelen oc
andre wore vndersotte, en part for kiøb oc somt for pant,
oc vdj andre maade hospitalit met wrette fraauendt, oc the
therfore ere til sinds saadant gotzs egien at jndtale oc jndfri,
the fattige ther sammesteds til beste, tha haffue wij vndt oc
tillat oc nu met thette wort obne breff vnde oc tillade, at
huor forskreffne hospitals forstandere kundde opspørge sligt
gotzs hoesz adelen eller andre wore vndersotte, som er kommet
fran hospitalit, mue the thet jgien jndfri oc jndtale til hospi-
talit oc the fattige til beste. Bedendis oc biudendis wore
herritzfogetter, landzdommere oc andre, som forskreffne for-
standere paa the fatigis wegne for rette besøgendis worder,
attj ther vdinden hielpe thennom, hues loug oc ret er, saa
at the mue bekomme, hues the fattige met rette tilhører oc
bør at haffue. Ladendis thet jngendlunde. Datum Frederichs-
borg thend vij dag augustj aar etc. mdlxij.

Tillæg 17.

1562. — Frederik II's Stadfæstelse af tre Domme angaaende noget
Gods, der var frakkommet Randers Hospital²⁾.

Peder Pederszenn, forstander for hospitalit wdj Rannders,
fick kon: matt^s confirmats paa treennde domme, som effther
følger:

¹⁾ Rigsarkivet: Tegnelser over alle Lande VII. fol. 213—214^a.

²⁾ Rigsarkivet: Registre over alle Lande 8. fol. 19—21. — Den første
Dom udelades her, da den er trykt i Kirkehist. Saml. 4. R. V. 371.

Vii Frederich etc. giørre alle witterliggt, att thenne breff-uiszere Peder Pederszenn, forstannere for wortt almindelig hospitall wdj wor kiøbstedtt Randers, haffuer nu hafftt for oss tre obne papirs domme, som oss elskelige her Jørgen Lycke till Offuergaard, ridder, wor mand oc raad, Jørgen Berneckow till Kioldrup, Axell Jwl till Willestrup, landzdommere wdj wortt lannd Nørreutland, Hans Stygge till Holbeckgaard, Jørgenn Roszenkrantz till Holme oc Mortenn Swenndszen till Wodneszsgaard, wore mend oc thienere, wdgiffuit oc alle, wndertagitt for^{ne} Mortenn Swenndszen, forseglitt haffuer wdj gudz aar mdlxij mandagenn nest effther wor frue dag visitationis paa wortt slott Drottningsborg datirt. Thend første liudendis

Thennd annden dom, liudenndis, att for^{ne} forstannere haffde wdi rette steffniit for for^{ne} gode mend Jens Bay borge-mester, Peder Huid, Peder Jennszenn, Jenns Lawritzenn raad-mand, Knud Galtenn oc Matz Anderszenn for nogenn abbilgarde, hauffuer oc jorde, som haffuer liggitt till for^{ne} hospitall ther wdj wor kiøbsted Rannders, som the nu bruge oc thennom tilholde mett nogenn skiøde breffue, som the haffue aff for^{ne} mester Jørgenn Sambszing oc en wed naffnn Jens Bødkier. Sameledis haffde the i rette steffnndt en andenn borgere wed naffnn Anders Bay for xxiiij β jordskyld aff sin fæderne gaard, hand wdj boer, huilkenn jordskylld hannd hoss sig indeholder. Oc effther ydermere tiltale, gienswar, breffue, beuisninger oc sagenns leilighett haffuer for^{ne} gode menndt ther paa sagt for rette, at huess kiøb oc handell for^{ne} borgere haffuer giortt mett for^{ne} mester Jørgenn Sambszing oc Jens Bødkier eller andre hospitals forstannere, sidenn the konningelige forbud er vdgangit, som for^{ne} dom formelder, bør ingenn magtt att haffue, ey heller for^{ne} hospitall att komme till forhindring eller skade, oc ey heller nogenn for^{ne} borgere maa sig effther saadann kiøb nogenn eyendome tilholde, vthenn hues the nu paa thett ny kunde stede oc feste aff for^{ne} hospitals forstannere oc haffue wdj theris minde, oc for^{ne} Anders Bay, hans arffuinge, eller huem for^{ne} gaard besidder, hannd nu iboer, aarligen att wdgiffue for^{ne} jordskylld xxiiij β till for^{ne} hospitall.

Thennd thredie dom, jndehollindis, att for^{ne} hospitals forstanndere haffuer for for^{ne} gode mennd i rette steffnit Peder Jennszenn, raadmand i wor kiøbsted Randers, oc hannom tiltalit for en abbild hauffue oc thuennde ennge, liggendis wthenn wester broe vdj sanctj Peders sogenn emellom Bertell Smedz gaard oc Giøruels gaard oc eyenn dome, som hannd sig tilholder. Thisligiste tiltalit the hannom for en hauffue, liggindis nest westen op till Reffsdall jord, hand sig i lige maade tilholder, som hannd sagde sig att haffue aff frw Sophie Kaas. Tha blef ther paa aff for^{ne} gode menndt for rette affsagdt, att efftherthij same kiøb oc hanndell skall werre giortt oc ganngitt emellom for^{ne} mester Jørgenn Samszing oc Jens Hoffmannnd, siden saadann kongelig forbud er wdganngitt, tha maa eller kannd for^{ne} Peder Jennszenn sig icke samme abbildgaard eller enge for eyenn dome thilholde, menn hoss for^{ne} hospitall anngerløss att bliffue. Thisligiste efftherthij for^{ne} Peder Jennszen kannd icke beuisze sig anden rettighett att haffue thill for^{ne} hauffue, hoss for^{ne} Reffdall liggindis, som for^{uit} stannder, tha bør thennd wdj lige maade for^{ne} hospitall att følge, vthenn huess for^{ne} Peder Jennszenn kannd haffue wdj for^{ne} hospitals forstanders minde oc wilge. Effther som for^{ne} thrennde domme ydermere formelder. Huilke wij aff wor synnderlig gunst oc naade haffue fuldbyrd, samtyckitt oc stadfest oc nu mett thette wortt obne breff fuldbyrde, samtycke oc stadfeste wed theris fulde magtt att bliffue wdj alle theriis ord, puncther oc artikler, som the i alle maade vduisze oc indeholde, thill saa lenge nogen kommer for oss mett bedre beuisninger wdj the sager. Datum Frederichsborg viij augustj anno 1562.

Tillæg 18.

En i et 1599 affattet Arkivregister i San Spiritos Arkiv i Rom optagen Fortegnelse over Helligaandshusene i Danmark. Registret skriver sig altsaa fra en Tid, hvor de danske Helligaandshuse forlængst vare ophævede.

Compendium et repertorium quorumcunque Prioratum Ordinis Sancti Spiritus — Ab 1431 ad 1600.

In regno Daciæ

In Primis Domus seu Hospitale Sancti Spiritus in Civitate Alburgensi Vibergensis diocesis census annuus sunt floreni Renenses 12.

Cui Hospitali annexa est parochialis ecclesia Sancti Nicolaj in Saltum Burgalensis diocesis — floreni.

Et alia ecclesia in Skauen a Rege concessa et confirmata.

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus Roskildensis diocesis. Annuus census sunt floreni Rhenenses sex.

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus in Foborg.

Domus Sancti Spiritus in Nesborg. Annuus census sunt octo floreni Rhenenses otto (!).

Domus seu Hospitale Sancti Spiritus oppidi Malmogensis Lundensis diocesis, quæ subjicit Hospitali in Affina.

Domus in Randrusia diocesis Arusensis a Rege Daciæ fundata. Ibique sunt octo fratres.

Domus et Hospitale in Ripensi Civitate.

1. De Aleborgia.

2. Sancti Nicolaj Burgalanen Skauen

3. Affina¹⁾ diocesis

4. (!) Roskildensis.

5. Foborg.

6. Nesborg²⁾.

7. Malmogen.

8. Randrusia.

9. Ripen.

¹⁾ Feilskrift for Hafnia.

²⁾ Feilskrift for Nestved.